

ბელა გამყრელიძე

საქართველოს
არქეოლოგიის
ისტორიიდან

საქართველოს არქეოლოგიის ისტორიიდან
გელა გამყრელიძე

რედაქტორი
ისტ. მეცნ. დოქტორი, პროფ.
ბესარიონ მაისურაძე

დამკაბადონებელი
აეთანდილ ჩხიკვაძე

საავტორო უფლება© გელა გამყრელიძე
საავტორო უფლება© 2004 გამომცემლობა „დიოგენე“
პირველი გამოცემა 2004

ყველა უფლება დაცულია

ISBN 99940-16-41-5

გამომცემლობა „დიოგენე“- თბილისი 0179, კეკელიძის ქ. 6
ტელეფონი 95 63 94, ტელ/ფაქსი 96 79 71, www.diogene.ge

არქეოლოგია კაცობრიობის ისტორიას მიწის ნიაღში და წყალქვეშა მდინარეებში მდებარე კულტურის ძეგლების საშუალებით შეისწავლის. „არქეოლოგია“ ძველი ბერძნული სიტყვაა. თანამედროვე არქეოლოგია საისტორიო მეცნიერებაა, რომელსაც კვლევის საკუთარი მეთოდი და თეორია აქვს. ნიადაგში არქეოლოგიის კვლევის საგანია „კულტურული ფენა“, რომელიც ადამიანის, საზოგადოების მოქმედების ნივთიერ ნაკვალევს შეიცავს (სამოსახლო, სამაროვანი; შეიარაღება, სამკაული, კერამიკა, საკულტო ინვენტარი და სხვ.). ცალკეული ეპოქების კულტურულ ფენას შესაბამისი ისტორია აქვს.

„არქეოლოგიური კულტურა“ ნიშნავს ერთ გარკვეულ ტერიტორიაზე ერთნაირი და თანადროული ნივთების, არაქეოლოგიური ძეგლების ერთობლიობას. მათი შესწავლის საფუძველზე ხდება ისტორიულ-სოციოლოგიური ანალიზი და კაცობრიობის, ცალკეული საზოგადოების განვლილი ეტაპების რეკონსტრუქცია-აღდგენა.

ევროპაში არქეოლოგია, როგორც მეცნიერება, XIX საუკუნეში ჩაისახა. შემდგომ არქეოლოგიით გატაცებამ საყოველთაო ხასიათი მიიღო. გათხრები მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში ტარდებოდა.

საქართველოში ძველი ნივთების კოლექციონერობას დიდი ხნის ისტორია აქვს. ამ სიძველეების შესწავლისა და მათი ისტორიასთან დაკავშირების ცდა კი გაცილებით გვიან მოხდა. შუა საუკუნეებში ძველი ნივთების საცავი ქართველ მეფეთა კარზე იყო. სულხან-საბა ორბელიანი რომის მუზეუმის დოკუმენტებისას იხსენებს, რომ ამგვარი ნივთების საცავი მას უნახავს მეფე ვახტანგ VI კარზე, „სალაროში“. საცავ-სალაროს თბილისში, სადაც სამეფო ხაზინასთან ერთად ინახებოდა მინაში ნაპოვნი ნივთებიც, კერძოდ, ძველი მონეტები და იარაღ-საჭურველი, მოიხსენიებს თეიმურაზ ბაგრატიონიც. იგი იქვე დასძენს, რომ, სამწუხაროდ, 1795 წელს სპარსელების მიერ საქართველოს დედაქალაქ თბილისის აღება-დანგრევისას მეფის სასახლე და მასთან ერთად ეს საცავიც დაუზღვევიათ და გაუძარცვავთ.

XIX საუკუნემდე საქართველოში სიძველეთა შესწავლას ფრაგმენტული ხასიათი ჰქონდა. შემოგვრჩა მხოლოდ კანტიკუნტი ცნობები ზოგიერთი ძეგლის შესახებ. ეს ცნობები საინტერესოა თავისი აღწერილობითი ხასიათით, რადგან ზოგიერთი ძეგლი შემდგომში ან სულ განადგურდა, ან დაზიანდა და სახე იცვალა. სიძველეთა აღწერა გვხვდება ჯერ კიდევ სულხან-საბა ორბელიანის, ვახუშტი ბაგრატიონისა და თეიმურაზ ბაგრატიონის თხზულებებში, აგრეთვე უცხოელ მოგზაურთა ნაწერებში - არქანჯელო ლამბერტის, კრისტოფორო დე კასტელის, ფრედერიკ დიოზუა დე მონპერეს, იოჰან ანტონ გიულდენშტედტისა და სხვ.

XIX საუკუნის საქართველოში სიძველეთა შესწავლა შედარებით უფრო სისტემურ ხასიათს იღებს. ჯერ კიდევ 1837 წელს საქართველოს სტატისტიკურმა კომიტეტმა მიაქცია ყურადღება ისტორიული ძეგლების აღრიცხვა-დაცვის საქმეს და საამისოდ შეადგინა სპეციალური ინსტრუქცია-მითითება, რომელიც სახელმწიფო დაწესებულებებში გაავრცელეს. მასში ყურადღება ყორღანების ან მსგავსი სიძველეების გამოვლენა-აღწესხვაზე იყო გამახვილებული. ამ ინსტრუქციის შედგენაში მონაწილეობდნენ ნ.ფალავანდიშვილი და მ.ჭილაშვილი, რომლებიც სტატისტიკურ კომიტეტი მსახურობდნენ. მ.ჭილაშვილი სიძველეთა დაცვა-შესწავლისათვის შემდგომშიც იღვწოდა და

აქტიურობდა. მისთვის, როგორც სახელმწიფო სტატისტიკური კომიტეტის თანამშრომლისა და სიძველეთა აღნუსხვა-დაცვის შესახებ ინსტრუქციის ერთ-ერთი შემდგენლისათვის, კარგად იყო ცნობილი სიძველეთა შესწავლის მაშინდელი მდგომარეობა საქართველოში. ამიტომ 1856 წლის 8 დეკემბერს კავკასიის გეოგრაფიული საზოგადოების კრებაზე წარმომეტყუელ სიტყვაში მან ერთ-ერთმა პირველთაგანმა აღძრა საკითხი საქართველოში ინტენსიური არქეოლოგიური გათხრების ჩატარების აუცილებლობის შესახებ. სამ-წახაროდ, მისი წინადადება საქართველოში ფართო არქეოლოგიური გათხრების წარმოებაზე მაშინ არ მიიღეს, რადგან ის გეოგრაფიული საზოგადოების მიერ შესასწავლი საკითხების სფეროში არსებულად არ მიიჩნის.

მართალია, გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილების მსგავსად არც სტატისტიკურ კომიტეტს ჩაუტარებია გათხრები და არც რაიმე მეცნიერული დასკვნები გამოუტანია (რადგან ეს არ შედიოდა მის ფუნქციებში), მაგრამ მან მაინც გარკვეული როლი შეასრულა ძველთა აღნუსხვა-დაცვის საქმეში, რასაც მაშინ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა; ამით განადგურება-გაქრობას გადაურჩა ბევრი ისტორიულ-არქეოლოგიური ძეგლი. მაგრამ მარტო აღნუსხვა-დაცვით სიძველეთა შესწავლის საქმე წინ ვერ წაიწედა. ამიტომ XIX საუკუნის შუა წლებიდან საქართველოს სიძველეთა უფრო ფართო, მრავალმხრივი შესწავლისათვის საჭირო გახდა გათხრების დაწყება და ამით საქართველოში საფუძველი ჩაეყარა გათხრით არქეოლოგიას.

პირველი გათხრა, რომელიც მეცნიერულ მიზნებს ისახავდა, ჩატარდა 1852 წლის ზაფხულში, ქ.გორიდან დაახლოებით თხუთმეტობდე კილომეტრი დაცილებულ ნაქალაქარ უფლისციხეში. აქ გათხრებს აწარმოებდა საქართველოს არქეოლოგიის პიონერი **დიმიტრი კონსტანტინეს ძე მელვინეთუხუცესიშვილი (1815-1878 წწ.)**. სამწუხაროდ დ. მელვინეთუხუცესიშვილის შესახებ ძალზე ცოტა ცნობებია შემონახული, რაც აძნელებს ამ პიროვნებაზე სრული წარმოდგენის შექმნას. მისი თანამედროვეების აზრით, „დიმიტრი მელვინეთუხუცესიშვილი ნიჭიერი კაცი იყო და საქართველოს ისტორიის დიდი მცოდნე და აღმალორძინებელი; იგი, სადაც კი შეეძლო, ყველგან ცდილობდა საქართველოს ისტორიის სასარგებლოდ. ბევრი სხვა და სხვა სამეცნიერო, საისტორიო და საარქეოლოგიო საზოგადოებათა წევრი იყო“ (უფრო „საქართველოს კალენდარი“, ტფილისი, 1895, გვ. 491).

მაღალ შეფასებას აძლევს დ. მელვინეთუხუცესიშვილის სამეცნიერო მოღვაწეობას ცნობილი ფრანგი ქართველოლოგი მარი ბროსეც, რომელიც ერთ-ერთ თავის ნაშრომში აღნიშნავს მის სიბეჯითეს და იმ დახმარებას, რომელიც მისგან მიიღო.

დ. მელვინეთუხუცესიშვილმა აღწერა და შეისწავლა მრავალი საყურადღებო ძველი ძეგლი, შეაგროვა და შთამომავლობას დაუტოვა არაერთი მნიშვნელოვანი ხელნაწერი თუ ნივთი. მან მოიარა და შეისწავლა ქართლი, იმერეთი, გურია, მესხეთი, აჭარა და სხვა. მიწერილი ერთ-ერთ წერილში დ.მელვინეთუხუცესიშვილი აღნიშნავს: “მე მსურს, რაც საქართველოში ძველი ეკლესიათა თუ მონასტერი, ჯვარი, ხატი და რაზედაც ძველი წარწერილობაა, ყველა აღწერო თვითოეულად და ნაწერიც ვგრეთ გარდმოვიღო”. იგი მოხსენებებისათვის, რომლებსაც გზავნიდა პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიაში, 1849 წელს დააჯილდოვეს აკადემიის სიგელით.

დ.მელვინეთუხუცესის შვილი მსახურობდა ქ.გორის სასამართლოში, მას ხელს უშლიდა სამეცნიერო მუშაობის ფართოდ გაშლაში. ამიტომ 1851 წელს გორიდან გადავიდა ქ.თბილისში მთავარმართებლის კანცელარიაში სამუშაოდ, სადაც სამეცნიერო მოღვაწეობისათვის უფრო მეტი დრო რჩებოდა და მატერიალურადაც უკეთ იყო უზრუნველყოფილი. აქ მას, სხვა საქმეებთან ერთად, დაეავალეს მოეწყო ექსპედიციები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, რათა აღენერა და შეესწავლა ისტორიული სიძველეები. სამწუხაროდ, ამ ექსპედიციებს მთავრობისაგან დაფინანსება-დახმარება მალე შეუწყდა. ამიტომ დ.მელვინეთუხუცესის შვილი სამუშაოდ ისევ ქ.გორის სასამართლოს კანცელარიაში დაბრუნდა.

1852 წლის ზაფხულში დ.მელვინეთუხუცესის შვილმა მთავრობისაგან მიიღო გარკვეული თანხა და შეუდგა უფლისციხის გათხრას. მას თბილისიდან მოუწვევია მხატვარი და შეუძენია სათანადო აღჭურვილობა ძეგლის გათხრა-ფიქსაციისათვის. არქეოლოგიური გათხრების დროს დ.მელვინეთუხუცესის შვილი აწარმოებდა საველე დღიურს. როგორც ჩანს, იგი აპირებდა უფლისციხის გათხრების შედეგების გამოქვეყნებას. სამწუხაროდ, გათხრების შედეგების გამოქვეყნება ვერ მოხერხდა, ხოლო საველე დღიურები და მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა დაიკარგა (ჯერჯერობით არ ხერხდება მათი მიკვლევა). ამიტომ ამ გათხრების შესახებ წარმოდგენას ძირითადად გაზეთ "კავკაზ"-ში (1852, №43, 66) დაბეჭდილი მოკლე ანგარიშები გვიქმნის.

უფლისციხის არქეოლოგიური შესწავლა დ.მელვინეთუხუცესის შვილს ზედა-პირული დაზვერვით დაუწყია - აუგეგმავს ნაგებობები აღმოუჩენია, რამდენიმე წარწერა და გადმოუწერია. ამისათვის მას მოუხდა მძლავრ, ფრიალო კლდეებში ნაკვეთი ნახევრად ჩანგრეული ნაგებობების ნახვა, რაც არცთუ უსაფრთხო იყო.

დ.მელვინეთუხუცესის შვილს პირველად უფლისციხის დიდი დარბაზის გათხრა დაუწყია. გაუჭრია დაახლოებით ორი მეტრის სიგრძის თხრილი; აქ აღმოუჩენია სვეტის ფრაგმენტები და კერამიკის ნატეხები, დიდი დარბაზის გვერდზე ოთახში კი ქვევრები. მისი აზრით, დიდი დარბაზი და მიმდებარე ნაგებობები წარჩინებული პირის სასახლეს წარმოადგენდა. დ.მელვინეთუხუცესის შვილს შეუსწავლია უფლისციხის შესახებ არსებული ყველაწარმოებულ ცნობა, კერძოდ, ვახუშტი ბაგრატიონისა და ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობები უფლისციხის შესახებ და ადგილობრივ მცხოვრებთა ფოლკლორულ გადმოცემები. იგი ერთმიანეთს ადარებს უფლისციხისა და ვარძიის კლდეში ნაკვეთ ნაგებობებს. უფლისციხის არქეოლოგიური შესწავლის დროს დ.მელვინეთუხუცესის შვილს გაუთხრია სამარხებიც.

დ.მელვინეთუხუცესის შვილი გარდაიცვალა 1878 წელს და დასაფლავებულია გორთან, სოფ. ხიდისთავში. დ.მელვინეთუხუცესის შვილის ნაწერებიდან ჩვენამდე მოაღწია ისტორიული ხასიათის რამდენიმე ნაშრომი - "მეფობა და ცხოვრება ირაკლი I", "აღწერა გორის უეზდსა შინა ეკლესიებთა და მონასტერთა ზედა ღირსსახსოვარ წარწერათა სრულიად", "მოგზაურობა გორის უეზდის, ხიდისთავის უჩასტკასა შინა 1849-სა წელსა", "მოგზაურობა და მოხილვა იმერეთისა 1850 წელსა" (ინახება ს.-პეტერბურგში, აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერთა საცავში ბროსესეულ ფონდში H-47); (იხ. საქართველოს არქეოლოგია ტ. I თბ., 1991, გვ. 12-45).

XIX საუკუნის შუა წლებისათვის საქართველოში 1832 წლის ეროვნულ-განმანათავისუფლებელ გამოსვლას მოყოლილი რეპრესიების შედეგად ჩამკედარი კულტურული ცხოვრება რამდენადმე გამოცოცხლდა. დაარსდა სამეცნიერო საზოგადოებები; გაიხსნა მუზეუმი, ბიბლიოთეკა; დაიწყო პერიოდული გამოცემების დასტამბვა, სადაც სამეცნიერო სტატიებიც იბეჭდებოდა და სხვ. ამ პერიოდულ გამოცემებში ხშირად ნახმარ სიტყვა "არქეოლოგია"-ში მაშინ საკმაოდ ფართო, მრავლისმომცველი მნიშვნელობა ჰქონდა, იგი ფრიად მოდურ სიტყვად იქცა. გამოქვეყნებულ წერილებში არქეოლოგიური მასალის შესწავლა და ფიქსირება ხშირად შე-მთხვევით ხასიათს ატარებდა. ამ მასალის აღწერა უმეტესად ჩართულია ან არეულ-გადახლართულია საბუნებისმეტყველო და ეთნოგრაფიულფოლკლორულ მონა-ცემებთან. სიტყვა "არქეოლოგიაში" მაშინ ძირითადად იგულისხმებოდა ყოველგვარ სიძველეთა (ნიგნების, ეკლესია-მონასტრების, ხატების, ეპიგრაფიკული ძეგლების და სხვ.) აღწერა-შესწავლა, ხოლო მიწისქვეშა ძეგლების კვლევას კი უფრო ნაკლები ყურადღება ექცეოდა. ეს ბუნებრივად არის, რადგან იმ დროს არქეოლოგია, როგორც მეც-ნიერება, ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული დღევანდელი მნიშვნელობით. ერთ-ერთი პირველი საზოგადოება, რომელმაც რამდენადმე მიაქცია ყურადღება საქართველოს სიძველეებს, იყო გეოგრაფიული საზოგადოება. ის 1850 წელს გაიხსნა თბილისში. პირველსავე სხდომაზე სხვა საკითხებთან ერთად აღინიშნა, რომ დაარსებულმა საზოგადოებამ უნდა შექმნას მუზეუმი და არქივი. მისი აქტიური წევრები იყვნენ: რ. ერისთავი, პ. იოსელიანი, დ. ყიფიანი, გ. ორბელიანი, გ. ერისთავი, ვ. სოლოგუბი, ა. ბერძენი, პ. უსლარი, მ. ჭილაშვილი და სხვ.

ახლად დაარსებულმა საზოგადოებამ გადაწყვიტა თბილისში მუზეუმის მოწყობასთან დაკავშირებით საზოგადოების წევრთა ნებისათვის დაევალებინა ექსპონატების შეგროვება-კატალოგიზება და საკვლევ ექსპედიციებში მონაწილეობა. მუზეუმი გაიხსნა 1852 წლის გაზაფხულზე. მისი იმდროინდელი ადგილსამყოფელი იყო დღევანდელ ალ. ჭავჭავაძის ქუჩაზე მდგომი სახლი. ეს იყო პირველი მუზეუმი მაშინდელ კავკასიაში. თბილისში დაარსებული მუზეუმი შედგებოდა ეთნოგრაფიული, საბუნებისმეტყველო და ისტორიული განყოფილებებისაგან. 1854 წლისათვის მუზეუმი უკვე 3300 ექსპონატს ითვლიდა. მუზეუმის საისტორიო-არქეოლოგიური კოლექციები შეავსო მიწის ნიაღში აღმოჩენილმა ბევრმა ექსპონატმა. აქ თავი მოიყარა დიდი რაოდენობით ნუმიზმატიკურმა მასალამ, საჭურველ-იარაღის ნაშთებმა, სამკაულებმა და სხვ. საზოგადოების მუზეუმს ურთიერთობა ჰქონდა სხვადასხვა უცხოურ სამეცნიერო დაწესებულებასთან.

1863 წელს გეოგრაფიული საზოგადოების მუზეუმი დაიშალა. მისი კოლექციები გადაეცა თბილისში ახლად გახსნილ კავკასიის მუზეუმს, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა გ. რადე. ამ მუზეუმსაც, ისევე როგორც მის წინამორბედს, უფრო ეთნოგრაფიულ-საბუნებისმეტყველო ხასიათი ჰქონდა. მაგრამ აქ არც ისტორია-არქეოლოგია იყო დაინყებულნი. შემდგომში კავკასიის მუზეუმის საფუძველზე დღევანდელი საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი აღმოცენდა.

მუზეუმის დამაარსებელი იყო გეოგრაფიული საზოგადოების ერთ-ერთი აქტიური წევრი პლატონ იოსელიანი (1809-1875 წწ.), რომელმაც თავის

დროზე საყურადღებო ქართველოლოგიური გამოკვლევები შექმნა. კერძოდ, ჩვენთვის ფრიად საინტერესოა მისი ისტორიულ-არქეოლოგიური ხასიათის შრომები, სადაც იგი ეხება საქართველოში ქალაქების ნარმოშობის საკითხებს. მისი მოსაზრებით, საქართველოში ქალაქები ძირითადად წარმოიქმნა მთავარ მდინარეთა ნაპირებზე და მათ ძირითად შენაკადებთან, სამხედრო სტრატეგიული თვალსაზრისით მნიშვნელოვან პუნქტებთან, ზოგჯერ რელიგიურ ცენტრებთანაც, უფრო იშვიათად, თავისთავადაც, წარმოების თავისუფალი კონცენტრაციის ან ვაჭრობის განვითარების შედეგად. თავისი მოსაზრების დასასაბუთებლად პ.იოსელიანს მცირე მასშტაბის დაზვერვითი გათხრები უწარმოებია დღევანდელ სოფ. ჟინვალთან ძველი ნაქალაქარის ადგილზე. მას აქ აღმოუჩინია და გაუთხრია რიყის ქვის ნაგებობის ნაშთები; მოუპოვებია კერამიკისა და ლითონის ნივთების ნატეხები (სამწუხაროდ, უფრო დაწვრილებითი ცნობები ამ გათხრების შესახებ არ შემორჩენილა).

ჯერ კიდევ 1844 წელს (ე.ი. გაცილებით უფრო ადრე, ვიდრე მცხეთა მიიქცევადა საყოველთაო ყურადღებას) პ.იოსელიანი თავის ერთ-ერთ ნაშრომში წერდა, რომ მცხეთაში არის ბევრი ნანგრევი, რომელიც ჯერ არავის შეუსწავლიაო.

1867 წელს მცხეთაში (სარკინიგზო ხიდის მახლობლად, მდ. მტკვრის ნაპირზე) გზის რეკონსტრუქციასთან დაკავშირებით მიწის სამუშაოების დროს შემთხვევით აღმოჩნდა ახ.წ. 75 წელს ამოკვეთილი ქვათილი წარწერით. შემდგომ წლებში მცხეთაშივე სამთავროს ველზე და ბებრისციხის მიდამოებში - ისევ შემთხვევით - აღმოჩნდა უძველესი სამარხები. ამ აღმოჩენებმა გამოიწვია მთავრობის დაინტერესება მცხეთით და 1871 წელს თბილისში მცხოვრებ ნატურალისტ ფრიდრიხ ბაიერნს სთხოვეს სამთავროს მინდორზე გათხრების წარმოება. აქ გაითხარა ქვის ფილებისაგან შემდგარი სამარხები. ამოღებულ იქნა კერამიკა, ლითონის იარაღები, სამკაულები და სხვ. ხსენებულმა ნივთებმა შემდეგ კავკასიის მუზეუმის ფონდები შეავსო. მართალია, არც საველე სამუშაოები ჩატარებულა სათანადო დონეზე და არც განათხარის ისტორიული გააზრება მომხდარა სწორად, მაგრამ თვით არქეოლოგიურმა მასალამ საზოგადოებრიობის დიდი ინტერესი გამოიწვია. 1885 წელს ქ.ბერლინში დაისტამბა ფრ.ბაიერნის ნაშრომი, რომელშიც სხვებთან ერთად განხილულია სამთავროს ველის სამარხებიც. 1879 წელს ფრანგი ანთროპოლოგი ე.შანტრი სამთავროშივე თხრის რამდენიმე სამარხს.

მცხეთის ამ არქეოლოგიური აღმოჩენების შემდეგ კავკასიისადმი, და, კერძოდ, საქართველოსადმი ისტორიკოს-არქეოლოგთა ინტერესი კიდევ უფრო გაიზარდა. ამიტომ 1872 წელს თბილისში შეიქმნა კავკასიის არქეოლოგიური კომიტეტი, რომელსაც ისტორიულ-არქეოლოგიური სამუშაოების კოორდინაცია უნდა მოეხდინა კავკასიაში. კომიტეტის საქმიანობის შესახებ ცნობები იბეჭდებოდა სპეციალურ ჟურნალში, რომელიც გამოდიოდა თბილისში 1872-1873 წწ. აქ მოყვანილი ცნობები ძირითადად ქრისტიანული ეკლესიების აღწერილობებს შეიცავს. მალე ეს კომიტეტი შეუერთდა „კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოებას“, რომელიც დაარსდა 1873 წელს ქ. თბილისში.

„კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების“ დაარსებას წინ უძღოდა გარკვეული სამზადისი. კერძოდ, 1873 წელს ჟურნალ „ცისკარში“

(№3-4) გამოქვეყნდა დ.ბაქრაძის სტატია, რომლითაც ქართველ მკითხველს საშუალება მიეცა გასცნობოდა თავის სამშობლოში არქეოლოგიური კვლევა-ძიების პერსპექტივებს. სტატიის სათაურია - „შესახებ კავკასიის არქეოლოგიის მოსიყვარულე საზოგადოებისა, რომლის დაფუძნებასაც აპირებენ ტფილისში“. დასაწყისში საუბარია საქართველოს და, საერთოდ, კავკასიის რეგიონის ისტორიულ-არქეოლოგიური შესწავლის აუცილებლობაზე; ამ მხარის გეოგრაფიული მდებარეობის მნიშვნელობაზე ქვეყნის ისტორიული განვითარებისათვის; შეფასებულია ისტორიული ძეგლების წარწერების ადგილი ქვეყნის წარსულის შესწავლაში. შემდეგ ის აღნიშნავს, რომ არქეოლოგიას ჩვენთანაც მიეცა ყურადღება და გადაწყვეტილია არქეოლოგიური საზოგადოების შექმნა, რათა „მოიყვანონ ცნობაში ძველნი სახსოვარნი, აკლდამების გათხრა, სადაცა მოიპოვებიან ძველის დროების კვდართან ჩატანებული ნივთები, ზედ წარწერების შეკრება და რა მოიყვანოს ყველა ეს ცნობაში, გააერთიანონ ეს ცნობები ხალხში. ამ არხეოლოგიის შეწყვეტა აღიდგინა კარგათ ძველის, დიდი ხნის გამქრალის ხალხების მდგომარეობა კავკასიის მხარეს, ამ აზრს ჯერ აქომამდე არ შეხებიან, თუმცა ამას, ქვეყნის ზურგზედ, არხეოლოგიის მხრივ თითქმის უჭირავს პირველ ადგილთაგანი“. იქვე: „ეს სახსოვარნი მართო თვალსაჩინარნი კი არ არიან, რამდენნი არიან დაფლულნი თვით მიწაში, როგორც გვარწმუნებს, მცხეთა, სადაც, რა გადათხარეს აკლდამების, რამდენი ღირს შესანიშნავი ძველის დროსანი, აღმოჩნდნენ“. რაც აღმოაჩინეს, ილუპება ჰაერის შეხებისგანო - შემოფოთებულია დ.ბაქრაძე. მას აგრეთვე აწუხებს ის, რომ ხალხი ძველი ნაწარმების ქვეს ხმარობს სამშენებლო მასალად და ამით ზიანს აყენებს ძეგლებს; იგი თვლის, რომ არქეოლოგიური საზოგადოების შექმნა ამიტომაც არის საჭირო - საზოგადოებამ უნდა „... მოიყვანოს ცნობაში ღირს სახსოვარნი შენობები; გაუფრთხილდეს, არავინ ნახდინოს, ფოტოგრაფიებით გადმოიღოს ისინი და იმათი მხატვრობა; გადმოწეროს ზედ წარწერებით; შეისყიდოს, სადაცა უპოვებს, ძველი ფულები, ოქმები, მანუსკრიპტები და იმისთანა ნივთები, რომელნიცა წარმოგვიდგენენ ძველის დროის სახსოვარსა; გადაათხრევიონ ის აკლდამები, სადაცა დაინახავს საჭიროდ“.

როგორც ვხედავთ, ამ სტატიაში მომავალი არქეოლოგიური საზოგადოებებისათვის დასახულია ფრიად პროგრესული აზრებით გამსჭვალული პროგრამა; დასმულია საკითხი ძეგლთა დაცვის, გრაფიკული ფიქსაციის, აღწერის, შესყიდვის და გათხრის შესახებ.

ამ საპროგრამო სტატიის ავტორი დიმიტრი ზაქარაძე ქე ბაქრაძე (1826-1890 წწ.) კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების ერთ-ერთი დამაარსებელი და აქტიური მოღვაწე იყო.

დ.ბაქრაძე საქართველოს ისტორიის საკითხებზე მუშაობის ერთ-ერთ მთავარ გზად საქართველოს ისტორიის წყაროებისა და მასალების ძიებას თვლიდა. მას, სრულიად სამართლიანად, მიაჩნდა, რომ საქართველოს ისტორიისათვის მასალების შეგროვება ძირითადად ისტორიულ-არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შემწეობით უნდა მომხდარიყო. ამიტომ დ.ბაქრაძე აწარმოებდა კვლევა-ძიებას სვანეთში, აჭარაში, გურიაში, მესხეთ-ჯავახეთში, სამეგრელოში, საინგილოში და სხვ.

ეს ისტორიულ-არქეოლოგიური მოგზაურობები დ.ბაქრაძის მიერ შემუშავებული საერთო გეგმის ნაწილს შეადგენდა. მისი საერთო დიდი მიზანი მთლიანად საქართველოს სიძველეების შესწავლა იყო. ამ მიზნის მიღწევა, ბუნებრივია, მარტო ერთი მეცნიერის ძალებს აღემატებოდა. ამიტომ საქირო შეიქმნა გარკვეული სამეცნიერო ძალების გაერთიანება. ამ დროისათვის საქართველოში მოღვაწე მეცნიერები კარგა ხნის განმავლობაში არაორგანიზებულად, მაგრამ მაინც დიდი გულისყურით კრებდნენ და სწავლობდნენ საქართველოს ისტორიისათვის მნიშვნელოვან მასალებს. ამიტომ იყო, რომ არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების დაარსების იდეას მოწინავე საზოგადოება სიხარულითა და აღტაცებით შეხვდა. დაინტერესებულ წრეებში უკვე საკმაოდ კარგად იცნობდნენ ქართველ მეცნიერ-მოღვაწეების - ე.პოსელიანის, ს.ბარათაშვილის, რ.ერისთავის, დ. ყოფიანის, გ.ორბელიანის, დ.ბაქრაძის და სხვათა საქმიანობას, რაც ნათლად ჩანდა მამონდელ საქართველოში გამოცემული პერიოდული ორგანოების ფურცლებზე.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, 1873 წლის 23 მარტს დამტკიცდა "კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების" წესდება. დაადგინეს, რომ ამ საზოგადოების ცენტრი იქნებოდა ქ.თბილისში და მისი მიზანი იყო ძველი ნაგებობებისა და, საერთოდ, სიძველეთა გადარჩენა დანგრევადანადაგურებისაგან. საზოგადოებას შეძლებისდაგვარად უნდა შეეძინა სიძველეები მოსახლეობისაგან, თვითონაც მოეპოვებინა მასალები და ყოველივე ეს მეცნიერულად შეესწავლა. ამგვარი შესწავლის შედეგები თითოეულ წევრს უნდა მოეხსენებინა კრებაზე და საზოგადოების კომიტეტის დასტურით გამოექვეყნებინა. საზოგადოებას სამეცნიერო კავშირი უნდა ჰქონოდა როგორც კავკასიის, ისე ევროპის სხვადასხვა საზოგადოებასთან, რათა ახალი ინფორმაცია მიეღო. საზოგადოების წესდებაში აღნიშნულია, რომ ის მოაწყობს სპეციალურ ექსპედიციებს და აწარმოებს გათხრებს. საზოგადოება იმდენად მონდომებული იყო სიძველეთა არქეოლოგიური შესწავლა ინტენსიურად ჩატარებულიყო, რომ საქმისადმი ინტერესის მქონე პირთ ფულადი პრემიების და ქების სიგელებით დაჯილდოებას ჰპირდებოდა. წესდებაში აღნიშნული იყო ისიც, რომ ყველა სამეცნიერო შრომა გადაეცემოდა საჯარო ბიბლიოთეკას, ხოლო არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული მასალა გადავიდოდა საზოგადოების მუზეუმში. შემდგომში ეს მუზეუმი შეუერთდა კავკასიის მუზეუმს,

საზოგადოებას მთავრობისაგან მიეცა შრომების ბეჭდვის უფლება. ამგვარად, თბილისში გამოიცა 1875 წელს საზოგადოების პირველი წიგნი. წიგნში დაიბეჭდა საზოგადოების ოქმები და სამეცნიერო სტატიები. არქეოლოგიურ საზოგადოებას ჰყავდა საპატიო, ნამდვილი და დამაპარსებელი წევრები; გარდა ამისა, ჰყავდათ კორესპონდენტები (უფრო პერიფერიებიდან). საზოგადოების წევრები გამოცემულ კრებულებს შეღავათიან ფასად იღებდნენ. როგორც ირკვევა, საზოგადოების წევრთა რიცხვი არ იყო განსაზღვრული. მასში მონაწილეობა შეეძლოთ როგორც ადგილობრივ, ისე უცხო ქვეყნის ქვეშევრდომებს. საზოგადოების ძირითადი წევრი სამოცამდე კაცი იყო. იგი არსებობდა საწევროების, საქველმოქმედო შემოწირულობათა ხარჯზე და დიდ ხელმოკლეობას განიცდიდა. სწორედ ამ ხელმოკლეობის გამო საზოგადოებამ ვერ მოახერხა თავისი საქმიანობის ფართოდ გაშლა. მას

არქეოლოგიური გათხრები თითქმის არ უწარმოებია და შემოსახლებაში ძირითადად მინისზედა ისტორიული ძეგლების აღწერა-პუბლიკაციით; გამოიცა საზოგადოების შრომების სულ ორი კრებული.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების დამსახურება ქ.თბილისში არქეოლოგიური ყრილობის ჩატარების საქმეში. კავკასიის არქეოლოგიური საზოგადოება თბილისში არქეოლოგთა ამ ყრილობის ჩატარების ერთ-ერთი ინიციატორი და ორგანიზატორი იყო.

1873 წელს კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების გახსნის დღეს, კავკასიაში არქეოლოგიური კვლევა-ძიების პერსპექტივების შესახებ მოკლე მიმოხილვითი მოხსენება გაკეთდა. (შემდეგ ეს მოხსენება დაიბეჭდა საზოგადოების პირველ კრებულში). აღინიშნა, რომ საჭირო იყო შავი ზღვის-პირეთის არქეოლოგიური შესწავლა, რადგან აქ აღმოჩნდა ისეთი საინტერესო ნაგებობები, როგორც დოლმენებია. აქვე აღინიშნა სოხუმის, ფოთის და ბიჭვინთის მიდამოების არქეოლოგიური შესწავლის აუცილებლობა, შემდეგ ჩამოთვალეს ისტორიული ძეგლები, რომელთა შესწავლაც სასურველად მიაჩნდათ. ესენია: დასავლეთ საქართველოში - ბედი, ნოქალაქევი, ფასისი, ოზურგეთი, ქუთაისი, ვარციხე, ონი, ხონი, შორაპანი; აღმოსავლეთ საქართველოში - სურამი, აწყური, ოძრხე, თმოგვი, ახალციხე, ახალგორი, კასპი, ბოლნისი, დმანისი, მცხეთა, ყინვალი, გრემი, ნეკრესი, უჯარმა, ჭერემი და სხვ. აქვე იყო დასმული საკითხი კავკასიის მხარის არქეოლოგიური რუკის შედგენის შესახებ.

ყრილობაზე აღინიშნა, რომ საქართველოში არქეოლოგიური გათხრების ჩატარების შესახებ საკითხი პირველად 1858 წელს მ. ჭილაშვილმა აღძრა, მაგრამ ამას პრაქტიკული საქმიანობა არ მოჰყოლია. მხოლოდ მცხეთის და შემდგომში 1873 წელს სოფ. ურბნისის გათხრებია მათთვის ცნობილი. ყრილობისათვის უცნობია და გამორჩათ 1852 წელს დ.მელვინეთუხუცესის მიერ უფლისციხეში წარმოებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები.

არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების ერთ-ერთ შეკრებაზე მოხსენებით გამოვიდა დ.ბაქრაძე. მან ილაპარაკა იმაზე, თუ როგორ უნდა განვითარებულიყო საქართველოში არქეოლოგიური კვლევა-ძიების საქმე; ყურადღება გაამახვილა მომავალი გათხრების ობიექტებზე და იმაზე, თუ სად უნდა მოველეთ უკეთეს შედეგებს. დ.ბაქრაძემ წამოაყენა წინადადება, რომ იმ ეტაპზე უპირატესად უნდა შესწავლილიყო კავკასიის ადრეული ეპოქები, რადგან მათ შესახებ ყველაზე უფრო ცოტა ინფორმაცია ჰქონდათ. ძველი წერილობითი წყაროების გამოყენებით მან მოგვცა შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ისტორიულ-არქეოლოგიური მიმოხილვა. შემდეგ იგი საგანგებოდ აღნიშნავს ორ პუნქტს - მცხეთასა და ვაშნარს. ამ პუნქტებში, მისი აზრით, არქეოლოგიური კვლევა-ძიება ძალიან ნაყოფიერი და საქართველოს ისტორიისათვის ბევრის მომცემი იქნებოდა. 1874 წელს დ.ბაქრაძეს ამ მოსაზრების დასასაბუთებლად სოფ. ვაშნართან (გურიაში) ჩაუტარებია არქეოლოგიური დაზვერვები. გათხრების შედეგად მას მოუპოვებია კერამიკის, მინის, რკინის და ბრინჯაოს ნივთები. მას აქვე უნახავს ნაგებობის ნაშთები, კერძოდ, მარმარილოს სვეტის ნაწილები, აგური, კრამიტი.

დ.ბაქრაძის ხანგრძლივი ისტორიულ-არქეოლოგიური კვლევის შედეგად იყო მისი მონოგრაფია - "კავკასიის ძველი ქრისტიანული ძეგლები", რომელიც დაიბეჭდა კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოების კრებულში. ნაშრომში მოცემულია ძირითადად საქართველოს ქრისტიანული ძეგლების აღწერილობა და კვლევის შედეგები. ძეგლები ანბანზეა დალაგებული. მათ აღწერას თან ახლავს მეცნიერული ანალიზი, მითითებულია წყაროები, რომელთა საფუძველზეც დაინერა გამოკვლევა. თითოეული ძეგლის აღწერას წინ უძღვის მოკლე მხარეთმცოდნეობითი მიმოხილვა იმ რეგიონისა, სადაც ეს ძეგლი მდებარეობს. ამ ნაშრომში გამოტოვებული არ არის არცერთი უმნიშვნელოვანესი ძეგლი. დ.ბაქრაძისათვის ძეგლის დათარიღებისას მთავარია მისი არქიტექტურული სტილი. ნაშრომში სულ სამას ოცამდე ძეგლია აღწერილი და შესწავლილი. ამ მონოგრაფიისათვის 1877 წელს დ.ბაქრაძე ოქროს მედლით დააჯილდოვეს.

დ.ბაქრაძე ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, რომელიც ცდილობდა საქართველოს ისტორიის კვლევისას გამოეყენებინა ახლად აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა. მას კარგად ესმოდა, რომ საქართველოს ისტორიის უძველესი ხანის შესასწავლად არქეოლოგიური კვლევა-ძიება იყო საჭირო. იგი თავის ნაშრომში "ისტორია საქართველოსი" აღნიშნავს, რომ "... ისტორიის წინადროთა არხეოლოგია რომ ჩვენ გა-მოკვლევული გვექონდეს, შეიძლება იმათ ყოფა-ცხოვრებას, დამოკიდებულებას ერთისა მეორესთან და უცხო ტომნათესავეებთან შევხებიყავით; მაგრამ ამ შემთხვევაში ძალიან ნაკლებადა ვართ". იქვე: "უეჭველია, რომ ქართლ-კახეთში, იმერეთში, მესხეთში და შავი ზღვის პირად უნდა აღმოჩნდეს მრავალი ძველი ნივთიულობა, რომელიც ნათელს მოჰყენს ჩვენს წარსულს საუკუნოებსა" (დ.ბაქრაძე, 1889, გვ. 38-39).

კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოება დ.ბაქრაძის აქტიური მონაწილეობით აღწეუსხავდა და უყურადღებოდ არ ტოვებდა კავკასიის ტერიტორიაზე შემთხვევით არქეოლოგიურ აღმოჩენათა თითქმის არცერთ ფაქტს. ამგვარად აღინუსხა ახალციხისკენ მდ. კურცხანის და ოცხის შესართავთან სახლის საძირკველის თხრის დროს აღმოჩენილი სამი მოთეთრო ფერის პატარა დოქი; სოფ. ნინოწმინდაში შემთხვევით ნაპოვნი სპილენძის მახვილი; არტანუჯის ციხესთან მოპოვებული ბრინჯაოს ზარი და თიხის ქოთანა. ამ ზარს ასომთავრული წარწერა ჰქონდა; სოფ. საგურამოში და სოფ. ურბნისთან 1876 წელს შემთხვევით უპოვიათ თიხის სარკოფაგები. ურბნისშივე მოხეტევის აღმოჩენის შესახებ ცნობას გვანჯდის პ.იოსელიანი. თბილისში ქალთა გიმნაზიისათვის ფუნდამენტის გაჭრის დროს უპოვიათ მონეტების განძი.

მცხეთის შემდეგ იმ პერიოდში, არქეოლოგიური თვალსაზრისით ყველაზე დიდი ინტერესი ყაზბეგის უძველესმა ნივთებმა გამოიწვია. ამ პუნქტმა და მისმა მიმდებარე ტერიტორიამ უკვე XIX ს. სამოციანი წლებიდან მიიქცია სიძველეების მკვლევართა ყურადღება შემთხვევით ნაპოვნი ძველი ნივთებით. ცნობილია გათხრების შედეგად მიკვლეული დიდი რაოდენობით არქეოლოგიური მასალა დაბა ყაზბეგთან (წინათ სოფ. სტეფანწმინდა), რომელიც ამჟამად ინახება მოსკოვის ისტორიული მუზეუმის, პეტერბურგის ერმიტაჟისა და საქართველოს სახ. მუზეუმის არქეოლოგიურ ფონდებში.

დაბა ყაზბეგში, ახლანდელი ალ. ყაზბეგის სახლ-მუზეუმის გვერდით, სახლის საძირკვლის თხრისას უპოვნიათ ბრინჯაოს ნივთები - საკინძეები, სამაჯურები და სხვ. ამ აღმოჩენასთან დაკავშირებით ყაზბეგში ჩამოვიდა გ.ფილიმონოვი, რომელმაც 1877 წელს, ამ ნივთების აღმოჩენის ადგილის აღმოსავლეთით გაჭრა თხრილი. აქ დადასტურდა ე.წ. სხივანა საყურე, ოქროს ბალთა, პასტის მძივები, ბრინჯაოს ჯაჭვის ნაწყვეტები, ვერცხლის თასი, სპილენძის სიტულა, სულ ორასამდე სხვადასხვა ნივთი. გ.ფილიმონოვს მუშაობისას შემოაღამდა და უმეტეაღყურეოდ დატოვა გათხრების ადგილი, რომელიც მეორე დილას გაძარცული დახვდა (შემდგომ ამ გატაცებული ნივთების ნაწილი ს.-პეტერბურგის და მოსკოვის ზემოთ ხსენებულ მუზეუმებში მოხვდა).

გამთხრელის აზრით, მის მიერ ნანახი მასალა სამარხეული ინვენტარი იყო. ამ სამარხს კი ის რკინის ხანის დასაწყის ეტაპს აკუთვნებდა და მიიჩნევდა ადგილობრივი მალალგანვითარებული კულტურის ნაყოფად.

ამავე ადგილის მომიჯნავე ფართობი 1878 წელს გათხარა ფ.ბაიერნმა. აღმოჩნდა ოქროსა და ვერცხლის ნივთები, ბრინჯაოს სამაჯურები, ბეჭდები და რკინის შუბისპირები. გამთხრელის აზრით, ეს ადგილი უნდა ყოფილიყო სალოცავი, სადაც სწირავდნენ სხვადასხვა ნივთებს. ფ.ბაიერნმა ყაზბეგის გარდა არქეოლოგიურად დაზვერა მდ. სნოს ხეობა. კერძოდ, სოფ. ჯუმთაში მან გათხარა სამი სამარხი, რომლებშიც აღმოჩნდა რკინის ისრისპირები, ბრინჯაოს სასაფეთქლე რგოლები, ბრინჯაოს და რკინის სამაჯურები და სხვა. აქვე სოფ. ართხმოში ფ.ბაიერნს გაუთხრია სამარხები.

1879 წელს ყაზბეგში ჩასულა რუსი არქეოლოგი ა.ს.უვაროვი, რომელსაც ფ.ბაიერნის მიერ გათხრილი მონაკვეთის სამხრეთით გაჭრილ საცდელ თხრილში აღმოუჩენია სამი სამარხი და მათი მიმდებარე კულტურული ფენები. აქ უპოვიათ ოქროს, ვერცხლის, ბრინჯაოსა და რკინის ნივთები. 1882 წელს დაბა ყაზბეგის ჩრდილოეთით, მდ.თერგის ხეობაში სოფ. გველეთთაგან აღმოჩენილა ძველი ნივთები, რომლებიც შემდგომ მოხვდა ს.-პეტერბურგის ერმიტაჟში.

ერთ-ერთი საყურადღეო არქეოლოგიური ძეგლი, რომელმაც ადრევე, კერძოდ, 1876 წელს მიიქცია ძველი ისტორიით დაინტერესებულ პირთა ყურადღება, არის ვანი (მდებარეობს მდ. სულორის და მდ. რიონის შესართავის მახლობლად). 1876 წელს გაზეთ "დროებაში" (№52) აღნიშნულია სოფ. საჩინოს (ვანი) ახელედანების გორაზე სამარხებისა და ოქროს სხვადასხვა ნივთების ხშირი აღმოჩენების ფაქტები. აქვე გამოთქმულია აზრი - "როგორც ჩანს, დიდი სიმდიდრე უნდა იყოს ამ გორაში. ვინ იცის, რამდენი ისტორიის მასალები არის ნაპოვნი და პატრონების უცოდინარობისაგან დაღუპულა და რამდენი კვლავ იპოვება ამ გორაში". ვანში ნაპოვნმა ცალკეულმა საგნებმა თავი იჩინა ჯერ კიდევ 1848 წელს, როცა ქ.ქუთაისში გავლით მყოფ ცნობილ ქართველოლოგს მ.ბროსეს საჩუქრად ვანში ნაპოვნი თხუთმეტიოდე სანტიმეტრის სიმაღლის მამაკაცის ქანდაკება მიართვეს. საჩუქარი მ.ბროსეს პეტერბურგში გადაუზღავნა (ნივთი ამჟამად დაკარგულია).

1880 წელს მწერლისა და საზოგადო მოღვაწე გიორგი წერეთელს (1842-1900 წწ.) ვანში ნაპოვნი ნივთების შესახებ ინფორმაცია მიუწოდებია არქეოლოგიური ყრილობის მოსამზადებელი კომიტეტისათვის. ერთგვა-

რად ამის შედეგიც იყო ალბათ ის, რომ 1889 წელს ვანში, ახვლედიანების ცენტრალურ არქეოლოგიური საზოგადოების დავალებით მცირე გათხრები ჩაატარა მხარეთმცოდნე ა.სტოიანოვმა. მას აქ გაუთხრია რამდენიმე სამარხი, უპოვია ლითონის ნივთები და კერამიკული ნაშთები.

გ.წერეთელს 1878-80-იან წლებში არქეოლოგიური დაზვერვები ჩაუტარებია და მოუხილავს მღვიმევის გამოქვაბული (მდ. ყვირილას ხეობაში დაბა საჩხერესა და ქ.ჭიათურას შორის); საჩხერესთანვე, ციხე მოდინახეს გორის ფერდობზე უნახავს სამარხების ნაშთები. აქ ყოფილა კერამიკისა და ლითონის ნივთები; მდ. ყვირილას ხეობაში შორაპნის ციხესთან უნახავს თიხის ძველი წყალსადენის ნაშთები; სოფ. შორაპანთან, ადგილობრივი მცხოვრებლების გადმოცემით, რკინიგზის ხაზის გაყვანისას მუშებს შემთხვევით უპოვიათ სამარხები, რომელთა ნივთებიც გზის მუშებს დაუტაციათ; ქ.ქუთაისში, მდ.რიონის ნაპირთან, ახლანდელი ნითელი ხიდის ახლოს აღმოჩნდა ძველი აბანო; ბაგრატიის ტაძრის ჩრდილოეთით შემთხვევით უნახავთ დარღვეული სამარხის ნაშთები.

ქუთაისშივე, ახლანდელი ბაზრის მიდამოებში, სადაც წინათ ბალი ყოფილა გაშენებული, აღმოჩნდა კერამიკის ნაშთები. აღწერიდან ჩანს, რომ ეს კერამიკა ე.წ. "კოლხური კერამიკა" უნდა ყოფილიყო.

გ.წერეთელსვე შეუტყვია, რომ სოფ. ციხისძირთან, კვირიკეს გორაზე ახალი საფორტიფიკაციო ნაგებობის მშენებლობის დროს უპოვიათ მარმარილოს სარკოფაგი წარწერით. ამ სამარხში ნანახი ოქროს და ვერცხლის ნივთები მუშებს მოუტაციათ.

1880 წელს ფოთი-თბილისის რკინიგზის ხაზზე სოფ. ჭოგნარსა და სადგურ აჯამეთს შორის მიწის სამუშაოებისას აღმოჩნდა ორი ძველი ნამოსახლარი გორა (ადგილი ნასაჯვარევი). აქ, კულტურულ ფენებში დადასტურდა კერამიკული ნაწარმი; ლითონის იარაღი - ცულები, დანები, ისრისპირები, ბრინჯაოს სამაჯურები და სხვ.

XIX საუკუნის 80-იან წლებში ქ.სოხუმის ერთ-ერთ სკოლაში ყოფილა მცირე არქეოლოგიურ-მხარეთმცოდნეობითი მუზეუმი, რომელიც შემდეგ ომის საფრთხესთან დაკავშირებით ქვეყნის შიდა რაიონებში გადაუტანიათ (შემდგომში ეს ნივთები დაკარგულა).

დაახლოებით ამავე დროს ქ.სოხუმში ჩაუტარებიათ აფხაზეთის ზედაპირული მხარეთმცოდნეობითი გამოკვლევა; უნახავთ ძველი დიოსკურიისა და პიტიუნტის ნანგრევები. ამის შესახებ მიუწოდებიათ ცნობა აფხაზეთის სიძველეებზე არქეოლოგიური ყრილობის მოსამზადებელი კომიტეტისათვის. ცნობაში აღნიშნულია არქეოლოგიური თვალსაზრისით საინტერესო ადგილები. ესენია: ქ.სოხუმის სანაპირო დღევანდელი საზღვაო პორტის ჩრდილოეთით, სადაც ზღვის ნაპირზე პოულობდნენ ხოლმე ძვირფას ნივთებს; ინკიტის ტბის სანაპირო, ბიჭვინთის ტერიტორია, მდ.წებლდის ხეობა.

1886 წელს ქ.სოხუმში არქეოლოგიური საზოგადოების დავალებით, ახლანდელი რუსთაველის ბაღის დასავლეთ ნაწილში ჩაუტარებიათ პატარა მასშტაბის გათხრები. განათხარში აღმოჩნდა კერამიკის ნაშთები, მათ შორის ამფორის, შავ და წითელლაკიანი ჭურ-ჭლის ნატეხები. აქვე ნახეს ქ.ამისოს მონეტა.

1880 წელს სოფ. დილომთან, იქ სადაც დილომისწყალი უერთდება მდ. მტკვარს, მცირე გათხრები აწარმოეს. ამ ადგილზე ნაპოვნ სიძველეებს ჯერ კიდევ 1866 წელს მიუქცევია ყურადღება. ნანახი ნივთების მიხედვით ფ. ბაიერნს გამო-უთქვამს აზრი, რომ ისინი სამთავროს (მცხეთის) სამარხების მონაპოვარს ჰგავდა. ხსენებულ ტერიტორიაზე გაითხარა თერთმეტი სამარხი. მათში ძირითადად აღმოჩნდა ვერცხლის სამკაულები და თიხის ჭურჭელი.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოებამ რუსეთის არქეოლოგიური საზოგადოების წინაშე ერთ-ერთმა პირველმა წამოჭრა საკითხი ქ. თბილისში არქეოლოგიური ყრილობის ჩატარების შესახებ. ამ ინიციატივას მხარი დაუჭირა ცნობილმა არქეოლოგმა, მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების თავმჯდომარემ ა. ს. უვაროვმა. ჩამოყალიბდა მოსამზადებელ-საორგანიზაციო კომიტეტი, რომლის მუშაობასაც ხელს უწყობდა „კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოება“. 1878 წელს ქ. თბილისში აირჩიეს ყრილობის მომწყობი ადგილობრივი საორგანიზაციო-მოსამზადებელი კომიტეტი დ. ბაქრაძის ხელმძღვანელობით. კომიტეტმა დიდი მუშაობა გაწია - მას უნდა შეეკრიბა მასალები კავკასიის ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის, ფოლკლორის და ენების შესახებ. თბილისის კომიტეტის მოსამზადებელ სამუშაოებში აქტიურად მონაწილეობდნენ - დ. ბაქრაძე, დ. ჯორჯაძე, ა. ცაგარელი, რ. ერისთავი, ა. კომაროვი, ა. ბერჟე, ე. ვეიდენბაუმი, დ. ჯაფარიძე და სხვ. ხალისიანად ჩაება ყრილობის მოსამზადებელ საქმიანობაში ქ. თბილისის ინტელიგენციაც. არქეოლოგიური ყრილობისათვის ეს მზადება ძლიერი ბიძგი იყო საქართველოში ჰუმანიტარული მეცნიერებების, კერძოდ, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის და ენათმეცნიერების განვითარების საქმეში.

არქეოლოგიური ყრილობის საორგანიზაციო კომიტეტმა თბილისის ყრილობაზე მოიწვია ორმოცამდე ცნობილი უცხოელი მეცნიერი. მათ შორის - მონტელიუსი (სტოკჰოლმი), ვირხოვი (ბერლინი), შლიმანი (ათენი), რამბო (პარიზი), შანტრი (ლიონი), მორტილიე (პარიზი), როსი (რომი) და სხვ.

მეხუთე არქეოლოგიური ყრილობა გაიხსნა თბილისში 1881 წლის 8 სექტემბერს 13 საათზე, ხოლო დაიხურა 21 სექტემბერს. ყრილობამ ქალაქში დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია. მას ესწრებოდა 850-მდე კაცი, რომელთაც ჰქონდათ სპეციალური საშუალებები და სამკერდე ნიშნები. ყრილობა დაიწყო რვა განყოფილება-სექციად - პირველყოფილი საზოგადოების ძეგლები; წარმართული და კლასიკური ხანის ძეგლები; ქრისტიანული ხანის ძეგლები; აღმოსავლეთის სიძველეები (მუსლიმანური ძეგლები); ხელოვნების და მხატვრობის ძეგლები; ენისა და დამწერლობის ძეგლები; ლინგვისტიკა; ისტორიული გეოგრაფია და ეთნოგრაფია. სექციების სხდომებზე სულ წაკითხულ იქნა 81 მოხსენება. ყრილობის მეცნიერ-თავმჯდომარემ, სხვა საკითხებთან ერთად, დამსწრეთ მოკლედ მოახსენა მეხუთე არქეოლოგიური ყრილობის მოსამზადებელი კომიტეტის მიერ ჩატარებულ საქმიანობაზე. კონკრეტულად საქართველოს ტერიტორიის არ-ქეოლოგიური შესწავლის თვალსაზრისით საინტერესო იყო მხოლოდ მცირე არქეოლოგიური მოხსენება-ინფორმაცია ყაზბეგში და მდ. რიონის გაყოლებაზე მდებარე არქეოლოგიური ძეგლების შესახებ (ძირითადად ქუთაისი). მომხსენებლებს საუბარი ჰქონდათ ყრილობის წინ ამ პუნქტებში ჩატარებულ არქეოლოგიურ

დაზვერვაზე, რაზეც ზემოთ უკვე იყო საუბარი. საყურადღებოა, რომ ამ ყრილობაზე, უკვე მეორედ, წამოიჭრა საკითხი კავკასიის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური აღმოჩენების რუკის შედგენის თაობაზე (სამწუხაროდ, შემდგომში ეს ჩანაფიქრი არ განხორციელდა). ყრილობის სტუმრებისათვის სპეციალურად მოეწყო არქეოლოგიური ნივთების გამოფენა; ამასთანავე განაახლეს კავკასიის მუზეუმის ექსპოზიციები. ყრილობის წევრებისათვის მოეწყო ექსკურსიები მცხეთაში, უფლისციხეში, გელათში.

სახელი "არქეოლოგიური" თბილისის არქეოლოგიური ყრილობისათვის ფრიად პირობითია, რადგან მისი მუშაობის დროს სხვა მეცნიერებები უფრო ფართოდ იყო წარმოდგენილი, ვიდრე არქეოლოგია. თვით ყრილობა კავკასიაში საერთოდ ჰუმანიტარული მეცნიერების განვითარებისათვის დიდმნიშვნელოვანი იყო; მაგრამ საკუთრივ საქართველოს არქეოლოგიის შესწავლისათვის, საერთოდ არქეოლოგიური კვლევა-ძიების გაუმჯობესებისათვის, მისი, როგორც მეცნიერების წინსვლისათვის თითქმის არაფერი გაკეთებულა. ცნობილი ისტორიკოს-არქეოლოგი ექვთიმე თაყაიშვილი იხსენებს, რომ ამ არქეოლოგიურ ყრილობაზე "...რატომღაც არც ბაიერნი გამოჩენილა, არც მისი მცხეთას ნამუშევარი და, საერთოდ, არც ჩვენში წარმოებულნი თხრის შედეგები". იქვე - "საერთოდ, როგორც უკვე ვთქვი, გათხრითი არქეოლოგია ძალიან მცირედ იყო წარმოდგენილი თბილისის ყრილობაზე" (თაყაიშვილი, 1969, გვ.369). ამგვარად, ეს ყრილობა მხოლოდ იმით არის ნიშანდობლივი, რომ მან კიდევ უფრო გააღვივა კავკასიის, კერძოდ, საქართველოს სიძველეებისადმი ინტერესი.

ყრილობის შემდეგ 1881 წელს "კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა სა-ზოგადოება" უსახსრობის გამო დაიშალა. 1881 წლის 28 ნოემბერს ამ საზოგადოების ყოფილი წევრები გაერთიანდნენ "კავკასიის ისტორიისა და არქეოლოგიის საზოგადოებაში". ამ ახალი საზოგადოების წესდების მიხედვით გაფართოვდა მისი მოღვაწეობის არე. საზოგადოებას უნდა შეესწავლა კავკასიის ისტორია, უპირატესად მისი ისტორიის წერილობითი და ნივთიერი წყაროები; შესაძლებლობის ფარგლებში უნდა დაეცვა ეს ისტორიული ძეგლ-წყაროები განადგურებისაგან; გათხრების შედეგად მოპოვებული ან მოსახლეობისაგან შესყიდული ძველი ნივთები ბარდებოდა კავკასიის მუზეუმს (ახლა საქართველოს სახ. მუზეუმი), ხოლო ძველი ხელნაწერები თბილისის საჯარო ბიბლიოთეკას.

ამ ახალი საზოგადოების დაარსების ერთ-ერთი ინიციატორი იყო ისტორიკოსი დ.ბაქრაძე, რომელიც 1886 წლამდე ხელმძღვანელობდა მას. 1881-1885 წლების განმავლობაში მოხერხდა ნაშრომების ორი ტომის გამოცემა. აქ გამოქვეყნებული ძეგლებიდან დღევანდელი არქეოლოგიის თვალსაზრისით საინტერესოა რამდენიმე პუნქტი, სადაც მოუპოვებიათ ზედაპირული არქეოლოგიური მასალა. ესენია: ახალციხე, ახალქალაქი, სოხუმი, ახალი ათონი, ხუცუბანი, ანაკოფია და სხვ. საინტერესოა საზოგადოების შრომებში დაბეჭდილი სამხედრო მოსამსახურის პოლკოვნიკ ნ.წილოსანის ინფორმაცია დილიუანთან (ახლა სომხეთშია) ჩატარებული გათხრების შესახებ. წილოსანის აზრით, აქ აღმოჩენილი სამარხები თავისი აღნაგობით და ინვენტარით ჰგავს მცხეთის სამთავროს სამარხებს.

მაღე საზოგადოების შრომების მეორე კრებულის გამოსვლის შემდეგ "კავკასიის ისტორიის და არქეოლოგიის საზოგადოება" მის წინამორბედ "კავკასიის არქეოლოგიის მოყვარულთა საზოგადოებასავით" უსახსრობის გამო დაიშალა. საზოგადოებას არქეოლოგიური გათხრები თითქმის არ უწარმოებია.

მიუხედავად ამ საზოგადოების დაშლისა, საქართველოს სიძველეებისადმი ინტერესი მაინც არ კლებულობდა. ამას მოწმობს ტროისა და მიკენის აღმოჩენის და გათხრების ჰენრიხ შლიმანის დაინტერესება საქართველოს შვიზღვისპირეთით (ძველი კოლხეთი) საბერძნეთის ისტორიასთან კავშირში (არგონავტების ოქროს საწმისისათვის ჩამოსვლის ამბავი). ჰ.შლიმანს 1883 წელს არქეოლოგიური კომისიისათვის საქართველოში არქეოლოგიური გათხრების ჩატარების ნებართვა უთხოვია, მაგრამ მისთვის უარი უთქვამთ.

XIX საუკუნის ბოლოსათვის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი განწყობილებების გააქტიურებასთან დაკავშირებით, მთავრობის მიერ იხურებოდა ყოველგვარი საზოგადოება, სადაც კი შეიძლებოდა ადამიანების თავმოყრა და კამათი. ამან კავკასიაში და, კერძოდ, საქართველოში არქეოლოგიური კვლევა-ძიების გარკვეული ჩაკელომაც გამოიწვია. ექ.თაყაიშვილის თქმით, 1887 წელს, როცა იგი უცხოეთიდან საქართველოში დაბრუნდა, თითქმის სულ მიტოვებული დახვდა არქეოლოგიური კვლევაძიება. ამ მხრივ მხოლოდ 1889 წელი გამოირჩევა, როცა მცხეთის სიძველეებმა ისევ მიიქცია ყურადღება. უძველესი ნივთები იმჟამად ბაგინეთთან აღმოჩნდა. ბაგინეთში ნივთების აღმოჩენის ფაქტს ყურადღება მიაქციეს ილია ჭავჭავაძემ და დიმიტრი ბაქრაძემ. ამ უკანასკნელს ხნოვანების გამო თვითონ აღარ შეეძლო თხრის მეთვალყურეობა და თავზე დადგომა; ამიტომ გათხრების წარმოება ბაგინეთში დაავალა ექ.თაყაიშვილს და დავით ქუთათელაძეს.

ბაგინეთთან მუშაობა სულ სამი კვირის განმავლობაში მიმდინარეობდა, ხოლო შემდეგ უსახსრობის გამო შეწყდა. გათხრები, ხანმოკლეობის მიუხედავად, საინტერესო და საყურადღებო გამოდგა. გაითხარა ნაგებობა, სადაც დადასტურდა სამი სხვადასხვა ხანის ფენა. ნაგებობის ნანგრევებში აღმოჩნდა ქვათლილები, ალიზი, მარმარილოს ნატეხები, მინისა და თიხის ჭურჭლის ნაშთები, სპილენძის ნაშთები, სპილენძის ცული. ნაგებობის შემორჩენილ კედელზე გამოხატული ყოფილა ქალის თავი. ბაგინეთში მუშაობის ხელმძღვანელობა ქართველოლოგიის სწორუპოვარის მკვლევარის და დიდი მამულიშვილის აკადემიკოს ექვთიმე თაყაიშვილისათვის (1863-1953 წწ.) ერთ-ერთი პირველი არქეოლოგიური გათხრა იყო.

მცხეთის ამ გათხრებიდან მოყოლებული საქართველოში არქეოლოგიურ კვლევა-ძიებას სათავეში უდგება ექ.თაყაიშვილი. კერძოდ, სადგურ მცხეთის დასავლეთით, არმაზისხევის მახლობლად, თხრის ფილაქვით ნაგებ სამარხებს, რომლებშიც აღმოჩნდა ყელსაბამები, ბეჭდები, საყურეები, სამაჯურები, მინის ნაშთები და ჭურჭლის ნატეხები. სამარხები ექ.თაყაიშვილმა ზოგადად ახ.წ. I-VII საუკუნეებით დაათარილა.

1896 წელს ექ.თაყაიშვილი, არქეოლოგიური გათხრებს ატარებს მდ.სულორის ხეობაში, ვანის ახვლედიანების გორაზე და ამის შესახებ გვთავაზობს რამდენიმე საყურადღებო მოსაზრებას. ახვლედიანების გორაზე მან დაადასტურა თლილი ქვის ნაგებობების ნაშთები, თიხის

ჭურჭლის ნატეხები, სხვადასხვა სახის სამკაულები, მონეტები, ლითონის იარაღი და სხვ. აქ აღმოჩნდა აგრეთვე უცხოური მონეტები და ნივთები (ეგვიპტური, ბერძნული, რომაული). ექ.თაყაიშვილი ვანის არქეოლოგიური თხრის შედეგს განიხილავს ისტორიულ ფონზე (თვალისწინებს აგრეთვე აქ წინა წლებში ნაპოვნ მასალას, რომლის შესახებ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი) და უკვე იმ დროს აღნიშნავს, რომ ახვლედიანების გორაზე ძველი, ანტიკური ხანის ნაქალაქარის ნაშთებთან უნდა გვქონდეს საქმე; იგი უცხოური ნაწარმის და მონეტების მიხედვით ვარაუდობს, რომ ეს ნაქალაქარი ძველ სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალთან მდებარეობდა; ხოლო ნაქალაქარზე ნაპოვნი ოქროს სამკაულები ადგილობრივი წარმოებისა იყო, რადგან აქვე, მდ. სულორის შენაკად საქვაბიას ღელის ქვიშა თითქოს გარკვეული რაოდენობით შეიცავს ოქროს.

1896 წელს ექ.თაყაიშვილს დასავლეთ საქართველოშივე სოფ. საჯავახოსთან (მდ.რიონის მარცხენა მხარეს - ახლა სამტრედიის რ.-წში). და სოფ. ხუცუბანთან (მდ. კინტრიშის მარჯვენა ნაპირზე - ახლა ქობულეთის რ.-წში) ჩაუტარებია არქეოლოგიური დაზვერვები. სოფ. ხუცუბანის შემთხვევითმა არქეოლოგიურმა ნაპოვნებმა ჯერ კიდევ 1879 წელს მიიქცია ყურადღება, რამაც გამოიწვია ამ პუნქტისადმი ექ.თაყაიშვილის ინტერესი. დასახელებულ პუნქტში ექ.თაყაიშვილს მიუკვლევია კულტურული ფენებისათვის, სადაც აღმოჩენილა კერამიკის ნაშთები და ლითონის რამდენიმე ნივთი. სოფ. საჯავახოს დრანდა-ღელეს არქეოლოგიური დაზვერვისას აღმოჩნდა დიდი რაოდენობის კერამიკული ნატეხები, რის მიხედვითაც ექ.თაყაიშვილი აქ კერამიკული სახელოსნოს არსებობას ვარაუდობს.

1902 წელს არქეოლოგიური თვალსაზრისით ყურადღება მიიქცია სოფ. ბორმა მდ. ბორიმელას მარჯვენა ნაპირზე. აქ ადგილობრივი მცხოვრებლები მიწის ხენის დროს შემთხვევით წააწყდნენ მდიდრულ სამარხებს, სადაც აღმოჩნდა ოქროს და ვერცხლის სამკაულები, ჭურჭელი (განსაკუთრებით საინტერესოა ვერცხლის თასი საკურთხეველთან მდგომი ცხენის გამოსახულებით და წარწერით), მონეტები (რომაული და პართული) და სხვ. სოფ. ბორში შემთხვევით ნაპოვნი ძვირფასი ნივთები შეისყიდა "ერმიტაჟის" მუზეუმმა (ახლაც იქ ინახება).

1904 წელს ციხისძირთან (ახლა ქობულეთის რ.-ნი) სახლის საძირკვლის გაჭრის დროს აღმოჩნდა-HII საუკუნის მდიდრული ნივთები. ესენია ოქროს და ვერცხლის სამკაულები, ჭურჭელი, მონეტები, ამოკვეთილ გამოსახულებიანი ქვები და სხვ. (სულ ორმოცამდე საგანი; ინახება "ერმიტაჟში").

1908 წელს მდ.ქსნის ხეობაში სოფ. საძეგურთან მიწის სამუშაოების დროს შემთხვევით იპოვეს მდიდრული ნივთები, რომლებიც ცნობილია "ახალგორის განძის" სახელით. სამწუხაროდ, ეს ძვირფასი ნივთები დაიტაცეს კერძო პირებმა, რომლებისგანაც შემდეგ ექ.თაყაიშვილს ნაწილი შეუგროვებია და კავკასიის მუზეუმისათვის შეუძენია. ესენია ოქროს საყურეები, კისრის რკალები, სასაფეთქლები, სამაჯურები, ყელსაბამი, ბეჭდები, ვერცხლის ფიალები, ცხენის აღკაზმულობა და სხვ.

ამავე წელს სოფ. ახალქალაქთან (ახლა კასპის რ.-წშია) მიწის სამუშაოების დროს იპოვეს ბრინჯაოს ცულები და ლითონის რამდენიმე ზოდი. ნივთები ექ.თაყაიშვილმა კავკასიის მუზეუმისათვის შეიძინა. ამ ნივთების

ალმოჩენამ ექ.თაყაიშვილს ჯერ კიდევ მაშინ აქ ლითონსადნობი სახელწოდებით არსებობა ავარაუდებინა.

1912 წლის ზაფხულში ექ.თაყაიშვილს მცირე არქეოლოგიური გათხრები ჩაუტარებია მდ.ბანისხევის და მტკვრის შესართავთან. აქ აღმოჩენილა სამარხი, რომელშიც დადასტურდა ბრინჯაოს სამაჯურები, საკინძეები, სარდიონის მიძეები და სხვ. ამავე წლებში ექ.თაყაიშვილს არქეოლოგიურად დაუზვერავს აგრეთვე საჩხერე, სადაც სპილენძის რამდენიმე ცული, სამაჯურები, საკინძეები და თიხის ჭურჭლის ნატეხები უნახავს.

ექ.თაყაიშვილი, რომელიც ამ დროს ახლადდაარსებულ საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ედგა სათავეში, ცდილობდა საქართველოს მიწის წიაღში შემთხვევით ნაპოვნი არცერთი ნივთი არ გამოჰპარვოდა მხედველობიდან, რათა საზოგადოების ან კავკასიის მუზეუმისათვის შეეძინა.

საქართველოს არქეოლოგიის განვითარების ამ ეტაპზე ექ.თაყაიშვილმა პირველმა გამოიკვლია ზოგიერთი ფრიად საყურადღებო მოსაზრება. ესენია: არქეოლოგიური მონაპოვრის გააზრებისას ადგილობრივი ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული ფაქტების მოშველიების აუცილებლობა; მოსაზრებები ვანის ნაქალაქარის შესახებ (იხ. ზემოთ); ოქროს და სხვა ლითონის იარაღის და სამკაულის ადგილობრივი წარმოშობის შესახებ (აღრე თითქმის ყველა ლამაზ, პენიან ნივთს შემოტანილად და უცხოურად თვლიდნენ); მიუთითა აუცილებლად შესასწავლ ძეგლებზე - ვანში, საჩხერეში, თრიალეთ-წალკაში, ბაგინეთში და სხვ.

1918 წელს ცნობილმა ენათმეცნიერმა ნიკო მარმა ექ.თაყაიშვილი მიიწვია მის მიერ თბილისში ახლად დაარსებულ კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიურ ინსტიტუტში (ეს ინსტიტუტი ფართო პროფილის დაწესებულება იყო). ნ.მარის პეტერბურგში ხშირად ყოფნის გამო ინსტიტუტს ფაქტობრივად ექ.თაყაიშვილი უძღვებოდა. ამავე პერიოდში ექ.თაყაიშვილი თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტთათვის ადგენს არქეოლოგიის კურსის პროგრამას და იწყებს ამ კურსის კითხვას (1921 წლამდე).

1921 წლიდან საქართველოს ცხოვრებაში ახალი, მძიმე ეტაპი იწყება (გასაბჭოება).

თავდაპირველად რესპუბლიკაში არქეოლოგიური სამუშაოების წარმოება და მოპოვებული ნივთების მოვლა-შენახვა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმს და საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას დაევალა. შემდგომში მათ შეუერთდა ახლად შექმნილი განათლების კომისარიატთან არსებული არქეოლოგიის ინსტიტუტი, რომელიც უფრო ხელოვნებათმცოდნეობითი პროფილის ორგანიზაცია იყო. პირველ ხანებში არქეოლოგიურ აღმოჩენებს უმეტესწილად შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდა და დაგვემილი, წინასწარ მომზადებული არქეოლოგიური კვლევაც არ ტარდებოდა.

ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს ახალი ქართული არქეოლოგიის ერთ-ერთი ფუძემდებლის გიორგი ნიორაძის მიერ 1925-1931 წლებში ჩატარებული გათხრები კარსნისხევში, ზემო ავჭალაში, სასირეთში, დევისხვრელში და საკუთაში. გ.ნიორაძეს პროფესიონალური არქეოლოგიური განათლება ევროპაში ჰქონდა მიღებული და კარგად იცნობდა იმ ხანის სავსე არქეოლოგიური სამუშაოების წარმოების მეთოდებს. 1925 წელს იგი, უკვე

დოქტორის ხარისხით, დაუბრუნდა სამშობლოს და სათავეში ჩაუდგა ქვეყნის არქეოლოგიურ კვლევა-ძიებას. გ.ნიორაძე ი.ჯავახიშვილის შუამდგომლობით დაინიშნა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური განყოფილების ხელმძღვანელად. მან საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიების გადახალისების მიზნით შემოიკრიბა ძველი და ახალი თაობის სამეცნიერო ძალები (ს.მაკალათია, გ.გოზალიშვილი, ს.იორდანიშვილი, ბ.კუფტინი, ლ.მუსხელიშვილი, გ.ჩიბაია და სხვ.), რომლებიც მაშინ საველე არქეოლოგიურ კვლევას ეწეოდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, კერძოდ, ფლავისმანში, თავგილონში, იყალთოში, ნოქალაქეში, კიკეთში, ნინამურში და სხვ.

1925 წელს გ.ნიორაძემ გააგრძელა ექ.თაყაიშვილის მიერ ჯერ კიდევ 1918 წელს თბილისის უნივერსიტეტში დაწყებული არქეოლოგიის კურსის კითხვა. თავდაპირველად გ.ნიორაძე ძველი ისტორიის კათედრაზე მუშაობდა, ხოლო 1934 წლიდან - "მატერიალური კულტურის ისტორიის კათედრაზე", რომელიც ისტორიის ფაკულტეტზე ჩამოყალიბდა და აერთიანებდა არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სპეციალობებს. მომდევნო წლიდან ამ კათედრას გამოეყო ქართული ხელოვნების ისტორიის კათედრა. 1938 წელს კათედრას უწოდეს არქეოლოგიის კათედრა. არქეოლოგიის კათედრას 1953 წლამდე ხელმძღვანელობდა გ.ნიორაძე. 1953 წლიდან, წლების განმავლობაში არქეოლოგიის კათედრას სათავეში ედგა აკადემიკოსი ოთარ ჯაფარიძე. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქეოლოგიის კათედრა საქართველოში პროფესიონალი არქეოლოგების აღზრდის კერად იქცა. ქართველი არქეოლოგების უმრავლესობა სწორედ ამ კათედრაზე დაეუფლა არქეოლოგიის საფუძვლებს.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი თუ არქეოლოგების ახალი კადრების მთავარი სამჭედლო იყო, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური მასალის ძირითად საცავს წარმოადგენდა. მათ ერთმანეთთან ახლო სამეცნიერო ურთიერთობა ჰქონდათ.

1919 წლიდან კავკასიის მუზეუმს, რომელიც ჯერ კიდევ 1852 წელს იქნა დაარსებული, საქართველოს მუზეუმი ეწოდა. 1929-1930 წლებში საქართველოს მუზეუმს გადაეცა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების, უნივერსიტეტის სიძველეთა მუზეუმის და სხვა კოლექციები. საქართველოს არქეოლოგიის სამსახურში ძირითადად მუზეუმის ერთი განყოფილება იდგა - ნინა ისტორიული არქეოლოგიის განყოფილება.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, 1925 წლიდან გ.ნიორაძე სათავეში ჩაუდგა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მიერ წარმოებულ არქეოლოგიურ კვლევა-ძიებას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი დამსახურება საქართველოს ქვის ხანის ძეგლების შესწავლის საქმეში. ამ არქეოლოგიური კვლევის შედეგად საბოლოოდ დასაბუთდა, რომ ბრინჯაოს ხანის წინ საქართველოს ტერიტორიაზე ქვის ხანის ადამიანი ცხოვრობდა. ამ დრომდე კი გავრცელებული იყო აზრი, თითქოს პალეოლითური ხანის ადამიანს არ უცხოვრია არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ ამიერკავკასიაშიც.

1921-1931 წლებში მიმდინარეობდა ქვის ხანის ადამიანის სადგომის დევისხვრელის (ხარაგაულის რ-ნი) გათხრები. მოპოვებული არქეოლოგიური მასალის საფუძველზე გ.ნიორაძემ გამოაქვეყნა მონოგრაფია, რომელიც

პირველი მნიშვნელოვანი ნაშრომი იყო საქართველოს პალეოლითის შესახებ. შემდგომში დევისხერელის არქეოლოგიური მონაცემების საფუძველზე საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში გამოქვაბულის მაკეტი დამზადდა, რომლითაც საზოგადოებრიობას მიეცა საშუალება ქვის ხანის ადამიანის ცხოვრებას გასცნობოდა.

დევისხერელის გათხრებს მოჰყვა ქვის ხანის სხვა არქეოლოგიური ძეგლების შესწავლა. კერძოდ, 1936 წელს გაითხარა საკაყისა გამოქვაბული (თერჯოლის რ-ნი). 1934-1936 წლებში ითხრებოდა მღვიმევის გამოქვაბული (ჭიათურის რ-ნი), ხოლო აფხაზეთში ქ.სოხუმის მახლობლად გაითხარა იაშთხვას ქვის ხანის უძველესი სადგომი.

1936 წელი საქართველოში არქეოლოგიური მეცნიერების განვითარებისათვის ფრიად მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა. ამ წელს კავკასიის-მცოდნეობის ინსტიტუტის (ნ.მარის მიერ 1918 წელს დაარსებული ყოფილი კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიური ინსტიტუტი) ბაზაზე ჩამოყალიბდა აკად. ნ.მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი (შემოკლებით - "ენიმკი"), რომელიც წამყვან ქართველოლოგიურ ცენტრად იქცა. ინსტიტუტში სხვა ქართველოლოგიურ დარგებთან ერთად გაიხსნა საქართველოს "არქეოლოგიის, ანთროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიის განყოფილება", რომელსაც 1938 წელს ცალკე გამოეყო არქეოლოგიის განყოფილება. ამ განყოფილებას შეუერთდა განათლების კომისარიატის არქეოლოგიის ინსტიტუტიც. "ენიმკის" არქეოლოგიის განყოფილების ხელმძღვანელად იმთავითვე დაინიშნა გ.ნიორაძე. აქედან მოკიდებული ეს განყოფილება საქართველოში არქეოლოგიური კვლევის ძირითად კერად იქცა. განყოფილებაში შეიქმნა სათანადო სამეცნიერო-მატერიალური ბაზა, რომელიც აუცილებელი იყო ფართო, გეგმაზომიერი სავსელ არქეოლოგიური სამუშაოების ჩასატარებლად. აქვე ამზადდებდნენ ასპირანტებს არქეოლოგიის სპეციალობით.

"ენიმკი"-ს არქეოლოგიის განყოფილების გარდა მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური სამუშაოები ჩატარდა "ვეფხისტყაოსნის" იუბილესთან დაკავშირებით შექმნილ რუსთაველისა და მისი ეპოქის მუზეუმში, რომლის ხელმძღვანელიც ივ.ჯავახიშვილი იყო. მუზეუმი ძირითადად შუა საუკუნეების, კერძოდ, რუსთაველის ეპოქის ამსახველი გამოფენის მოსაწყობად იყო დაარსებული. მუზეუმმა 1936-1939 წლებში გათხრები აწარმოა დმანისში, გუდარეხში, ბოლნისში, გეგუთში და სხვ. აქედან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გამოდგა ბოლნისში აღმოჩენილი 492-493 წწ. ქვაზე ამოკვეთილი ასომთავრული წარწერა, რომელიც ერთ-ერთ უძველეს ქართულ დათარიღებულ წარწერად ითვლება. ივ.ჯავახიშვილის გარდაცვალების შემდეგ რუსთაველის ეპოქის მუზეუმი შეუერთეს ქართული ხელოვნების ისტორიის სექტორს, რომელიც შემდგომ ინსტიტუტად გადააკეთეს.

აკად. ივანე ჯავახიშვილმა, ისევე როგორც სხვა ქართველოლოგიურ დარგებს, ახალ ქართულ არქეოლოგიასაც დასდო ამაგი. მან იმთავითვე სწორად განსაზღვრა და მიუთითა, რომ "არქეოლოგია ისტორიის უძველესი ხანისათვის მთავარ საგნად უნდა ჩაითვალოს", "არქეოლოგია, ვითარცა თავის საკუთარი მეთოდების მქონე მეცნიერების დარგი, სათანადო სპეციალისტთა კვლევა-ძიების სარბიელს შეადგენს და ჩვეულებრივ ისტორიკოსი

მისი მონაპოვართი სარგებლობს ხოლმე თავისი მიზნებისათვის (ივ. ჯავახიშვილი, 1960, გვ.7).

ივ.ჯავახიშვილს საქართველოს ისტორიის უძველესი პერიოდის შესასწავლად არქეოლოგიური მონაცემების გამოყენება აუცილებლად მიაჩნდა. ჯერ კიდევ "ქართველი ერის ისტორიის" პირველსავე გამოცემაში გამოყენებულია არქეოლოგიური მასალა, ხოლო ამავე წიგნის 1928 წლის გამოცემას წინ უძღვის სპეციალური ნაწილი - "კავკასიისა და ქართველების ნივთიერი კულტურა", რომელშიც მაშინდელი არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით განხილულია კავკასიის ბრინჯაოს და რკინის ხანის მატერიალური კულტურა. აქვე მოცემულია არქეოლოგიური მასალის ფოტოები და გრაფიკული ჩანახატები. წიგნის ამ ნაწილიდან კარგად ჩანს, თუ როგორ დიდ მნიშვნელობას აკუთვნებდა ივ.ჯავახიშვილი არქეოლოგიური მასალის ქრონოლოგიურ დაყოფას და მათი გავრცელების არეალის შემოხაზვას.

გათხრით სავსე არქეოლოგიურ სამუშაოებში ივ.ჯავახიშვილი 1930 წლიდან მონაწილეობს, როცა იგი ნოქალაქევის (არქეოპოლისის) არქეოლოგიური შესწავლის ერთ-ერთ ხელმძღვანელად ინიშნება. სამწუხაროდ, ნოქალაქევის გათხრები მხოლოდ ორიოდვე თვე მიმდინარეობდა და მერე შეწყდა. 1936 წლიდან კი ივ.ჯავახიშვილი უფრო აქტიურად ებმება სავსე-არქეოლოგიურ კვლევა-ძიებაში. იგი საერთო ხელმძღვანელობას უწევს დმანისის, გუდარების, გეგუთისა და ბოლნისის არქეოლოგიურ გათხრებს. ივ.ჯავახიშვილმა პირველმა შეიმუშავა საქართველოში შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლების შესწავლის მეცნიერულად დასაბუთებული გეგმა, რომელიც მოკლედ ჩამოაყალიბა წერილში - "რუსთაველისა და მისი ეპოქის გამოფენა". წერილში საქართველოს ძველი კულტურის შესწავლის ერთ-ერთ საყურადღებო ამოცანად ძველი ნაქალაქარების შესწავლაა (გეგმარება, საშენი მასალა, სხვადასხვა დანიშნულების ნივთები და სხვ.) მიჩნეული. ამავე დროს იგი ყურადღებას ამახვილებს წყალსადენებისა და სარწყავი არხების შესწავლაზეც, რისი კვლევაც მაშინ სრულიად ახალი საქმე იყო.

1937 წელს ივ.ჯავახიშვილი "ენიმიკის მოამბეში" ბეჭდავს წერილს, რომელიც სხვა ქართველოლოგიურ დარგებთან ერთად, საპროგრამო საქართველოს არქეოლოგიისათვისაც - "ჩვენი ამოცანები ენათმეცნიერებისა და კულტურის ისტორიის სფეროში", სადაც აღნიშნავს: "... აუცილებლად საჭიროა, რომ ამიერიდან არქეოლოგიური კვლევა-ძიება გარკვეული გეგმისდა მიხედვით, ისტორიული სააღმომიციმო გზების მიმართულებითა და გზათა შესაყარების გათვალისწინებით, ძველი ყველა ისტორიული ცნობების ცოდნითა და კულტურის ისტორიის მთავარი ამოცანების გადასაჭრელად ყველა მასალებისადმი ჯეროვანი ყურადღების მიპყრობით წარმოებულს".

ივ.ჯავახიშვილის მიერ მოცემული ძირითადი გეზის მიხედვით მცხეთაში 1937 წელს დაიწყო არქეოლოგიური გათხრები. აქ "ენიმიკი"-დან გაიგზავნა არქეოლოგიური ექსპედიცია, რომელმაც არმაზისხევის შესართავთან, მდ. მტკვრის მარჯვენა მხარეს აღმოაჩინა ძველი აბანოს ნაშთები. ამ აღმოჩენის გარდა მცხეთაში ყურადღება მიიქცია ახალმშენებლობასთან დაკავშირებით დაზიანებულმა სამთავროს ველის ცნობილმა სამაროვანმა. ადგილობრივ ხელისუფლებას ამ ველის დასახლება განეზრახა, რაც ძველი

საქართველოს ისტორიისათვის პირველხარისხოვან არქეოლოგიურ ძეგლს განადგურებას უქადდა. ამ ამბავმა კიდევ ერთხელ მიიქცია არქეოლოგთა ყურადღება და დააჩქარა გათხრების დაწყება მცხეთაში. სამთავროს ველის დაზიანებული სამაროვნის საკითხი განიხილეს "ენიმიკი"-ს სამეცნიერო საბჭოს სხდომაზე და გადაწყდა, რომ მთავრობისათვის სამთავროს ველზე მშენებლობის შეჩერება და გათხრებისათვის საჭირო თანხა ეთხოვათ, რათა მისი არქეოლოგიურად შესწავლა მოხერხებულიყო.

ამ თხოვნის საფუძველზე შეიქმნა და 1938 წლის 27 ოქტომბერს მუშაობას შეუდგა "მცხეთა-სამთავროს არქეოლოგიური ექსპედიცია", რომელშიც "ენიმიკი"-ს არქეოლოგიური განყოფილების თანამშრომლების გარდა შევიდნენ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის, რუსთაველის ეპოქის მუზეუმის და ხელოვნების მუზეუმ "მეტეხის" მეცნიერ მუშაკები, სულ თოთხმეტი სპეციალისტი. არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელად დაინიშნა ივ.ჯავახიშვილი. იგი ჩვეული პასუხისმგებლობით შეუდგა საექსპედიციო საქმიანობას. ივ.ჯავახიშვილი ექსპედიციაში სამეცნიერო საკითხების გარდა, საორგანიზაციო-სამეურნეო საქმიანობაზეც ზრუნავდა. ამის მაგალითია მისი მიმართვა ჯანმრთელობის კომისარი-ატისადმი, სადაც ის ითხოვს სისტემატურად ჩაატარონ ექსპედიციის პირადი შემადგენლობის სამედიცინო პროფილაქტიკა და საჭიროების შემთხვევაში გასცენ სათანადო მედიკამენტები (იმ დროს მცხეთაში მალარიის ეპიდემია მძვინვარებდა).

მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის ყველა მეცნიერ მუშაკის თავდადებული შრომის საფასური იყო, დღეს უკვე საყოველთაოდ ცნობილი, უდიდესი მეცნიერული მნიშვნელობის აღმოჩენები. ესენია ნაგებობები, სამარხები და სხვადასხვა დანიშნულების ნივთები, რომლებიც საქალაქო ცხოვრების მაღალ დონეზე მეტყველებს იმდროინდელ, ძველ საქართველოში. მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია საქართველოში პროფესიონალი არქეოლოგების აღზრდის ძირითადი სკოლა გახდა. აქ არქეოლოგიური მასალის მეცნიერული დამუშავებისას და სპეცელ-საექსპედიციო საქმიანობაში გამოიწრთო ქართველ არქეოლოგთა უფროსი თაობის ყველა წარმომადგენელი.

მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სამეცნიერო მუშაობის პირველი ეტაპის შეჯამება იყო კაპიტალური ნაშრომი - მცხეთა I (არმაზისხევის არქეოლოგიური ძეგლები), თბ., 1955, ავტორები ა.აფაქიძე, ა.კალანდაძე, გ.გობეჯიშვილი, გ.ლომათაძე.

1936-1940 წლებში ხრამშესის წყალსაცავის მშენებლობასთან დაკავშირებით (წალკის რ-ნი) თრიალეთში მდიდრული სამარხ-ყორღანები გაითხარა. აქ აღმოჩნდა ბრინჯაოს ხანის შესანიშნავი ძეგლების მთელი წყება, ესლა "თრიალეთის კულტურის" სახელით რომ არის ცნობილი. თრიალეთის და, საერთოდ, საქართველოს არქეოლოგიური მასალის შესწავლის საფუძველზე ბ.კუფტინმა კიდევ ერთხელ დაადასტურა, რომ ქართველთა კულტურის უძველესი ფესვები ადგილობრივ არის გადგმული.

1941 წელს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში გაიხსნა არქეოლოგიური გამოფენა - "თრიალეთი და მცხეთა - უძველესი ქართული კულტურის კერები". ეს მცხეთის და თრიალეთის ბრწყინვალე არქეოლოგიური

მასალის პირველი საჯარო ჩვენება იყო. მონყობილი გამოფენა ქართველოლოგიის არქეოლოგიის ერთ-ერთი მესვეურის აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას ენერგიული სამეცნიერო კვლევა-ძიების შედეგი იყო. ივ.ჯავახიშვილის გარდაცვალების შემდეგ ს.ჯანაშიაზე გადავიდა საქართველოში არქეოლოგიური სამუშაოების წარმოების საერთო ხელმძღვანელობის მთელი სიმძიმე. ს.ჯანაშიას შემდეგ კი ეს შრომატევადი საქმე აკად. ნ.ბერძენიშვილმა იტვირთა. ჯერ კიდევ "ენიკი"-ს ინსტიტუტის შექმნისას, მისმა პირველმა ხელმძღვანელმა ს.ჯანაშიამ არქეოლოგიის განყოფილებას დაუსახა არქეოლოგიური კვლევის სამეცნიერო-საორგანიზაციო გეგმა, რომლის მიხედვითაც შემდგომში სამუშაოები საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში ჩატარდა.

რესპუბლიკის ტერიტორიაზე გეგმაზომიერმა არქეოლოგიურმა კვლევა-ძიებამ განსაკუთრებით ფართო მასშტაბი ორმოცდაათიან წლებში მიიღო. ამ დროისათვის გათხრები ჩატარდა ბაკურციხეში, გრემში, რუსთავში, დმანისში, ხოლნისში, უჯარმაში, ნადარბაზევში, თბილისში, საგარეჯოში, თეთრწყაროში, ბოლნისში, გულდარეხში, სამშვილდეში, ურბნისში, ვანში, ვაშნარში, ეშერაში, ტყვიავში, გელათში, სკანდაში, შორაპანში, კლდეეთში, იაშთხვაში, საკაჟიაში, საგვარჯილესში, ოდიშში, თეთრამინაში, საკაოში, საჩხერეში, ბრილში, ანაკლიაში, დაბლაგომში, ქობულეთ-ფიჭვნარში, ურეკში, ყულევში, ბიჭვინთაში, გეგუთში, ფოთში, სოხუმში და სხვ.

ჩამოთვლილი არქეოლოგიური ძეგლებიდან მომდინარე მასალის განზოგადების საფუძველზე ორმოცდაათიანი წლების ბოლოს გამოიცა "საქართველოს არქეოლოგიის" პირველი საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელო (ავტორები ა.აფაქიძე, ნ.ბერძენიშვილი, გ.გომბეჯიშვილი, ა.კალანდამე, გ.ლომთათიძე, ო.ჯაფარიძე, ნ.ხოშტარია), თბ. 1959.

1941 წელს ენის, ისტორიის და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტიდან ცალკე გამოყვეს ისტორიის ინსტიტუტი, რომელიც 1943 წლიდან ივ.ჯავახიშვილის სახელს ატარებს. შესაბამისად, "ენიკი"-ში მომუშავე არქეოლოგები ჩაირიცხენ ისტორიის ინსტიტუტში, რომელსაც 1964 წლიდან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ.ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი ეწოდა. ისტორიის ინსტიტუტს "ენიკი"-საგან გამოყოფისას არქეოლოგიის მხრივ ერთი განყოფილება შექმნა. ამ განყოფილების ბაზაზე ინსტიტუტში შემდგომ არქეოლოგიის სექტორი (ხელმძღვანელი აკად. ა.აფაქიძე) შეიქმნა, რომელშიაც უკვე რამდენიმე არქეოლოგიური განყოფილება გაერთიანდა.

რესპუბლიკაში ფართოდ გაშლილ ახალმშენებლობებთან დაკავშირებით გაიზარდა მოთხოვნილება სასწრაფო გადაუდებელ არქეოლოგიურ სამუშაოებზე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. ამიტომ 1977 წელს ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტთან ჩამოყალიბდა და შემდგომ ცალკე გამოეყო არქეოლოგიური კვლევის ცენტრი (2002 წლამდე დირექტორი აკად. ოთ.ლომთაძე-ფანიძე). "არქეოლოგიური კვლევა-ძიების მთავარ დანახებულებას წარმოადგენს საქართველოში. მისი მეცნიერ-თანამშრომლები არქეოლოგიურ გათხრებს აწარმოებენ საქართველოს ყველა კუთხეში. ამ გათხრების ანგარიშები ყოველწლიურად იბეჭდება კრებულში "საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიება".

არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის (ამჟამად დირექტორი პ. როდ. ვ. ჯავახიძე) ძირითადი განყოფილებებია - პალეოლითის ხანის (ი.მ. დოქტორი მ. ნიორაძე), ბრინჯაო-ადრეკინის ხანის (ი.მ.დ.ბ. მაისურაძე), ანტიკური ხანის იბერია-კოლხეთის (ი.მ.დ.გ. გამყრელიძე), შუა საუკუნეების (ი.მ.დ.რ. რამიშვილი), ინტერდისციპლინარული კვლევის (ი.მ.დ.გ. ინანიშვილი). ხსენებული სტრუქტურული დანაყოფების საშუალებით არქეოლოგიური კვლევის ცენტრში მუშავდება საქართველოს არქეოლოგიის კარდინალური პრობლემები. კერძოდ - საქართველოს არქეოლოგიურ ძეგლთა სტატისტიკურ-ტიპოლოგიური დახასიათება-კლასიფიკაცია; ადამიანის თავდაპირველი განსახლება საქართველოს ტერიტორიაზე; მწარმოებლური ეკონომიკის ჩასახვა-განვითარება; ქართველთა ეთნოგენეზი; ბრინჯაოსა და რკინის მეტალურგია; პალეოთოგენეზი საქართველოს ტერიტორიაზე (იბერია, კოლხეთი); პალეოურბანისტიკა; არქეოლოგიური კულტურა და სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურები; ძველი კულტურების ურთიერთობები გარე-სამყაროსთან; ხელოსნური წარმოება და ვაჭრობა; სამონეტო მიმოქცევა; შუა საუკუნეების ქალაქები და სხვ.

არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის განყოფილებებში მიმდინარეობს ცალკეული არქეოლოგიური არტეფაქტების კომპლექსური შესწავლა და საძიებო სისტემების შექმნა.

ინტერდისციპლინარული კვლევის განყოფილების ლაბორატორიებში ხორციელდება რენტგენულ-სპექტრული, ქიმიური, მეტალოგრაფიული, არქეომაგნიტური, პალეოტოტანიკური, პალეოზოოლოგიური, პალოდენდროლოგიური და სხვა ანალიზი; ხდება არქეოლოგიური ნივთების კონსერვაცია. ცენტრში მიმდინარეობს აეროფოტოგადაღებების არქეოლოგიური დემოფირება. 1985 წლიდან ტარდება წყალქვეშა არქეოლოგიური კვლევები (იხ. გამყრელიძე, 2002, გვ. 190-205).

"არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის" წინამორბედი დაწესებულებების არქეოლოგთა ნაშრომები ქვეყნდებოდა ჯერ "ენიმკის მოამბეში", მერე "ისტორიის ინსტიტუტის შრომებში" და კრებულ "მიმომხილველში", ხოლო 1955 წლიდან ქართველ არქეოლოგებს უკვე ცალკე სისტემატური კრებული აქვთ - "მასალები საქართველოს და კავკასიის არქეოლოგიისათვის". შემდგომ წლებში დაარსდა და სერიულად გამოიცა სხვა არქეოლოგიური კრებულებიც, კერძოდ: "ფოცალური საქართველოს არქეოლოგიური ძეგლები", "საქართველოს არქეოლოგიის საკითხები", "ვანი", "დიდი პიტიუნტი", "მცხეთა", "თბილისი", "კავთისხევის არქეოლოგიური ძეგლები", "ივრის ხეობის არქეოლოგიური ძეგლები", "არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოს ახალმშენებლობებზე", "კოლხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები", "კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები", "ჭინვალის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები" აკც-ს "ძიებანი" და სხვ.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალების ძირითადი საცავი საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი, რომელიც საქართველოს უძველესი სამეცნიერო-საგანმანათლებლო დაწესებულებაა. აქ დღეს ნაყოფიერი საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიება მიმდინარეობს. არქეოლოგიურ თხრას აწარმოებენ მუზეუმის "არქეოლოგიის" (შუა საუკუნეების წინა) და "შუა საუკუნეების არქეოლოგიის" განყოფილებების მეცნიერ-

თანამშრომლები. აქვეა სპეციალური სარესტავრაციო განყოფილება, სადაც არქეოლოგიური მასალის რესტავრაცია-კონსერვაციას აწარმოებენ.

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის პირველი არქეოლოგიური გამოფენა თემაზე "წინაკლასობრივი საზოგადოება კავკასიაში" მოეწყო 1934 წელს; 1937 წელს "რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურის" გამოფენა; ხოლო 1941 წელს - "თრიალეთი და მცხეთა - უძველესი ქართული კულტურის კერები". მუზეუმის დღევანდელი გამოფენა საქართველოს ყველა პერიოდის მატერიალური კულტურის ძეგლებს მოიცავს. მუზეუმი (ამჟამად დირექტორია აკად. ლ.ჭილაშვილი) აქვეყნებს კრებულებს - "საქართველოს სახ. მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპედიციები" და "საქართველოს სახ. მუზეუმის მოამბე".

საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი არქეოლოგიასა და საგამოფენო საქმიანობაში კონსულტაციას უწევს და ეხმარება საქართველოს რეგიონალური ცენტრების და ქალაქების მხარეთმცოდნეობით და ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმებს (ორი მათგანი - ახალციხისა და მესტიის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმები თავის - ფილიალებად მიიღო). ესენია: თბილისის, ბათუმის, სოხუმის, ცხინვალის, ფოთის, ქუთაისის, ზუგდიდის, ლანჩხუთის, მარტვილის, ცაგერის, ხაშურის, ბორჯომის, გორის, რუსთავის, დუშეთის, სიღნაღის, თელავის და სხვ. აღსანიშნავია აგრეთვე ძველთა დაცვის დეპარტამენტისა და საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის არქეოლოგიის განყოფილებების მიერ ჩატარებული სამუშაოები. ეს დაწესებულებები ხელს უწობენ ახალ არქეოლოგიურ ძეგლთა გამოვლენას, დაცვას და პოპულარიზაციას.

ზემოთ აღნიშნულ დაწესებულებათა გარდა, არქეოლოგიურ კვლევას ახორციელებს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში შემავალი რეგიონალური ინსტიტუტები. ასეთებია - ექ. თაყაიშვილის სახ. მცხეთის არქეოლოგიური ინსტიტუტი (ხელმძღვანელი აკად. ან. აფაქიძე); დ.გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის; ქ.ცხინვალის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი; ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი და ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმი (ხელმძღვანელი პროფ. ამ. კახიძე) ამ დაწესებულებებში საგანაგებო არქეოლოგიური განყოფილებებია შექმნილი, რომელთა კვლევა-ძიების შედეგები იბეჭდება ხსენებული სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების კრებულებში.

საქართველოს ტერიტორიაზე წარმოებული არქეოლოგიური სამუშაოების ერთიან ზედამხედველობა-კოორდინაციას საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული საქართველოს არქეოლოგიური კომისია (თავმჯდომარე აკად. ან. აფაქიძე) ახდენს, რომელიც იძლევა არქეოლოგიური გათხრების ნებართვას. ამ ნებართვის გარეშე საქართველოს ტერიტორიაზე გათხრები აკარძალულია და მკაცრად ისჯება კანონით (იხ. "საქართველოს კანონი კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის შესახებ", თბ., 1999 წ. და საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი თბ., 1999 მუხლი 257, 1-4).

საქართველოს არქეოლოგთა ყველა თაობის წვლილი და დამსახურებაა დღევანდელი ქართველოლოგიის ერთ-ერთი დარგის - საქართველოს არქეოლოგიის - საყოველთაოდ ცნობილი წარმატებები. არქეოლოგიური კვლევის შედეგად საქართველოს ტერიტორიაზე დადასტურებულია ადამიანის განვითარებისა და ცხოვრების ამსახველი ყველა საფეხურის არქეოლოგიური ძეგლი.

რეკომენდებული ლიტერატურა

- ავალიშვილი გ., ადამიანის გარიჟრაჟზე, თბ., 1987.
- აფაქიძე ან., ქართული საბჭ. არქეოლოგიის განვითარების ნახევარ-საუკუნოვანი გზა, თბ., 1972.
- ბაქრაძე დ., ისტორია საქართველოსი, ტფილისი, 1889.
- გამყრელიძე გ., კოლხეთი (კულტურულ-ისტორიული ნარკვევი). გამ. "ლოგოსი", თბ., 2002.
- თაყაიშვილი ექ., რჩეული ნაშრომები, ტ. I, თბ., 1968.
- კერაში კ., ღმერთები აკლდამები, მეცნიერები, თბ., 1972.
- ლორთქიფანიძე ოთ., ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. თბ., 2002.
- ლორთქიფანიძე ოთ., რა საიდუმლოს ინახავს ვანი, ქუთაისი, 1984.
- ლომთათიძე გ., საქართველოს მოსახლეობის კულტურა და ყოფა-XII სს., თბ., 1977.
- ნადირაძე ჯ., საირხე, საქართველოს უძველესი ქალაქი, თბ., 1990
- სამეგრელო-კოლხეთი კრებ. (რედ. ილ.ანთელავა) თბ.-ზუგდიდი, 1999.
- საქართველოს არქეოლოგია, ტ. I, თბ., 1991.
- საქართველოს არქეოლოგია, ტ. II, თბ., 1992.
- ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1960.
- ჯაფარიძე ოთ., ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის (არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით), თბ., 1976.
- ჯაფარიძე ოთ., საქართველოს არქეოლოგია (ქვისა და ბრინჯაოს ხანა), თბ., 1991.
- ჯაფარიძე ვ., ვარდციხის ნაქალაქარი (ეგრისის ქალაქების არქეოლოგიური შესწავლისათვის), თბ., 1989.
- Вулли А., Забытое царство, Мос. 1986.
- Гамкрелидзе Г., К археологии долины Фасиса, изд. "Мецნიереба" Тб., 1992.
- Куфтин Б., К вопросу о древнейших корнях Грузинской культуры на Кавказе по данным археологии. Вестник гос.Музея Грузии, Тб., 1944, XII.
- Ланитцки Г., Амфоры, затонувшие корабли, затопленные города, Мос. 1982.
- Ллойд С. Археология Месопотамии, Мос. 1984.
- Мелларт Дж., Древнейшие цивилизации ближнего Востока, Мос. 1982.

დომიტრი ბაქრაძე
(1828-1890 წწ)

ექვთიმე თაყაიშვილი
(1863-1953 წწ)

დომიტრი მელქინეთუხუცესიშვილი
(1815-1878 წწ)